

# 1 Inleiding

Stichting Wakker Dier (hierna: “**Wakker Dier**”) heeft het voorstel voor de Algemene Maatregel van Bestuur Dierwaardige Veehouderij (hierna: “**AMvB**”) uitvoerig bestudeerd. Hierbij heeft zij de maatregelen die worden voorgesteld afgezet tegen oude kabinetsbeloften en wetenschappelijke kennis over de behoeften van dieren, en tot slot een juridische analyse uitgevoerd.

Wakker Dier stelt vast dat dit voorstel voor de AMvB Dierwaardige Veehouderij, om daadwerkelijk invulling te geven aan artikel 2.3a dat in 2024 aan de Wet dieren is toegevoegd en aan de expliciete opdracht van de wetgever, zou moeten aansluiten op de leidende principes zoals geformuleerd door de Raad voor Dierenaangelegenheden (hierna: “**RDA**”); op de uitwerking van de gedragsbehoeftes van dieren door wetenschappers; op de eisen die hieruit voortvloeien ten aanzien van houderijsystemen en op de wetenschappelijke kennis van European Food Safety Authority (hierna: “**EFSA**”) over de genoemde diersoorten. Bovendien zou de concept AMvB duidelijkheid moeten bieden over het eindpunt in 2040. De stip op de horizon, zodat iedereen weet waar naartoe wordt gewerkt en waar investeringen naartoe moeten gaan. Vanzelfsprekend kan een dergelijke transitie niet van vandaag op morgen worden geregeld. Maar zonder duidelijkheid over het eindpunt en stok achter de deur om daar te komen, zal dit niet worden bereikt.

Wakker Dier kan helaas niet anders dan concluderen dat het voorliggende voorstel hier niet op aansluit. Het doet niet wat het moet doen. Niet voor dieren en daarmee ook niet voor veehouders. De maatregelen die worden voorgesteld, laten zien dat ook nu is uitgegaan van de bestaande systemen waarbinnen verbeteringen zijn gezocht voor dieren. En niet van nieuwe systemen waarbij het welzijn van dieren het uitgangspunt is. Een schrijnend voorbeeld hiervan is het feit dat de leefruimte voor een varken van 110 kilo met slechts 0,1 vierkante meter per dier zal worden vergroot in 2040, terwijl dit dier zijn korte leven zal blijven slijten in een hok van beton, roosters en staal, met – als het geluk heeft – nog wat ongedefinieerde hokverrijking.

Een groot aantal maatregelen laat nog jaren op zich wachten, zoals een einde aan de kooihuisvesting van legkippen in 2035, of is nog geheel niet voorzien van een concrete datum van inwerkingtreding, zoals het lijden van plofkippen die niet meer goed op hun poten kunnen staan. Hierdoor is er geen enkele garantie dat deze maatregelen ook daadwerkelijk zullen worden ingevoerd. Door de voorziene evaluatiemomenten, in combinatie met de financiële en praktische randvoorwaarden, is er een zeer reële kans dat zelfs het langverwachte verbod op het afbranden van biggenstaartjes niet zal ingaan in 2030. Enkele voor dieren belangrijke en voor de hand liggende maatregelen zijn helemaal niet opgenomen, zoals een wettelijke borging van het recht op weidegang voor koeien of water en voer voor kuikens die net uit een ei komen.

Daarnaast ontbreken essentiële elementen voor de omslag naar een dierwaardige veehouderij, zoals maatregelen gericht op het beëindigen van de alsmaar voortdurende inzet op productieverhoging per dier. Zonder de fokkerij consequent en concreet mee te nemen bestaat er een groot risico dat de oplossing daar wordt gezocht. Hierdoor ontstaat er een onwenselijke verschuiving naar een andere wijze van het aanpassen van dieren aan het

systeem, zoals hoornloos fokken. Eisen die betrekking hebben op ruimte in stallen kunnen de inzet op nog verdere productieverhoging per dier aanjagen om met minder dieren dezelfde productie te draaien. Dit betekent nog meer sloopmelk, nog meer plofkippen en nog meer biggetjes per zeug. Ook deze wijze van aanpassen van dieren is in strijd met de leidende principes voor een dierwaardige veehouderij. Dat gaat om een erkenning van de intrinsieke waarde en de integriteit van het dier. Dit betekent geen ingrepen, grenzen aan het fokken, en oog voor de dier-eigen belangen.

Uit de voorgestelde AMvB en bijbehorende nota van toelichting (hierna: “**NvT**”) blijkt bovendien dat er nog geen afscheid is genomen van de productie voor de export, ook naar derde landen. Maatregelen om het leven van de ouderdieren van plofkippen iets minder ellendig te maken zouden volgens de NvT (te) veel impact hebben op de export van broedeieren naar het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Om die reden is het slechts een ‘voornemen’ om deze dieren een heel klein beetje extra ruimte te geven per dier in 2040. De keuze voor een dierwaardige veehouderij wordt daarmee nog altijd niet daadwerkelijk gemaakt. Wakker Dier vindt dit onbestaanbaar.

Als laatste is het volgens Wakker Dier onmogelijk om over “dierwaardigheid” te spreken als niet alle gehouden dieren worden meegenomen. Inderdaad, de opdracht van de huidige AMvB was om slechts een deel van de dieren die gehouden worden mee te nemen, namelijk varkens, pluimvee, melkvee en kalveren. Van deze diersoorten ontbreken echter belangrijke subcategorieën zoals legouderdieren en de broederijsector. Verder is gesteld dat er een volgende AMvB zal komen waar onder andere eenden en vleesvee worden meegenomen. Hier is echter geen enkele termijn voor gesteld. Absurd is ook dat nergens vissen, schelpdieren en insecten worden genoemd. Deze dieren worden in grote getallen gekweekt in Nederland en hebben ook recht op dierwaardigheid. Eenzelfde probleem is aanwezig met dieren in andere delen van de keten; nergens wordt gesproken over (het opstellen van) maatregelen omtrent transport of slacht. Dierwaardigheid moet gelden voor alle dieren die gehouden worden in Nederland, in alle delen van de keten. Het kan anders onmogelijk een dierwaardige veehouderij genoemd worden.

Tegelijk bepaalt dit voorstel wél het lot voor miljarden dieren in de komende decennia. Wakker Dier roept de minister dan ook op om dit voorstel in te trekken en te komen met een voorstel dat wél doet wat nodig is. In het volgende wordt deze conclusie nader onderbouwd.

## 2 Achtergrond

Dit voorstel kent een lange achtergrond. Al meer dan twintig jaar belooft kabinet na kabinet dat het perspectief van het dier centraal zal komen te staan in de veehouderij. Dieren zouden ruimte krijgen voor hun natuurlijke gedrag en hun natuurlijke behoeften. Er zou een einde komen aan pijnlijke ingrepen. Een belangrijke stap hiervoor werd gezet in 2001, toen de nota ‘Houden van dieren’ verscheen; het beleidsvoornemen dierenwelzijn van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Hiermee werd een streep gezet door de steeds verdere industrialisering en schaalvergroting van de veehouderij en werd een nieuwe koers aangekondigd.<sup>1</sup> Dit 24 jaar oude beleidsvoornemen opent met de glasheldere constatering:

*“Dierenwelzijn, milieu, voedselveiligheid en economische afwegingen zijn belangrijke aspecten van de dierhouderij. Tot op heden heeft het dierenwelzijn echter te vaak een ondergeschikte rol gespeeld. De bestaande houderijsystemen zijn steeds uitgangspunt geweest voor het dierenwelzijnsbeleid. Concreet houdt dit in dat het dier zich heeft moeten aanpassen aan het bestaande systeem. De verbeteringen binnen de huidige systemen hebben vaak niet geleid tot grote vooruitgang in het welzijn van de dieren. (..)*

*Er is geen plaats meer voor een veehouderij die het dierenwelzijn als bijzaak ziet. Voor de afwegingen rondom houderijsystemen, maar bijvoorbeeld ook ten aanzien van de fokkerij, dienen het welzijn én de gezondheid van dieren leidend te zijn. Dit betekent niet meer optimalisatie van bestaande systemen waarbij het maximaal haalbare welzijn wordt bepaald door het systeem, maar nieuwe systemen waarbij het dierenwelzijn een belangrijk uitgangspunt is. Diergezondheid en dierenwelzijn zijn daarbij onlosmakelijk met elkaar verbonden.”*

In de Nota dierenwelzijn uit 2002 werd vervolgens uitgewerkt hoe het gewenste dierenwelzijn zou worden bereikt.<sup>2</sup> Binnen tien tot twintig jaar zou de veehouderij zijn omgebogen in de richting van het perspectief van het soorteigen gedrag. Het houderijsysteem zou daarbij zijn aangepast aan het dier en het dier niet meer aan het houderijsysteem. Deze ambitie is in de jaren erna meermaals onderstreept door verschillende landbouwministers.<sup>3</sup>

Alle mooie woorden ten spijt, stond de veehouderij hier twintig jaar later nog zeer ver van af. De veehouderij ontwikkelde zich nog verder tot een ware vee-industrie. Het aantal megastallen bleef in de tussenliggende jaren stijgen. De melkproductie per koe wordt nog steeds verder opgevoerd. Legkippen worden nog levenslang in kooien opgesloten en plofkippen op elkaar gepropt. En pijnlijke ingrepen zoals het afbranden van biggenstaartjes en onthoornen zijn nog altijd aan de orde van de dag. Dit was dan ook de aanleiding voor de wijziging van de Wet dieren in 2021 in de vorm van het veelbesproken amendement van de Partij voor de Dieren.<sup>4</sup> Daarbij gaf de Tweede Kamer de expliciete opdracht mee om

<sup>1</sup> Ministerie van LNV (2001). Houden van dieren. Beleidsvoornemen dierenwelzijn. Den Haag.

<sup>2</sup> Ministerie van LNV (2002). Nota Dierenwelzijn. Den Haag. Kamerstuk 28286, nr 2.

<sup>3</sup> Onder andere: Kamerstuk 28286, nr. 76, Kamerstuk 28 286, nr 1211 en brief van minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit met het verzoek om een zienswijze randvoorwaarden voor positief welzijn in de veehouderij. <https://www.rda.nl/actueel/nieuws/2021/02/18/minister-schouten-vraagt-rda-om-zienswijze-over-randvoorwaarden-voor-positief-welzijn-in-de-veehouderij>

<sup>4</sup> Kamerstuk 35 398, nr. 9

wetenschap leidend te laten zijn bij de invulling hiervan.<sup>5</sup> Tijdens de debatten die hierop volgden, zijn het einddoel en de noodzaak om dieren ruimte te geven voor natuurlijk gedrag en te stoppen met ingrepen, telkens omarmd en ondersteund door vrijwel alle partijen. Er werd een transitie aangekondigd naar een zogenoemde ‘dierwaardige veehouderij’.<sup>6</sup>

De Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) beschrijft in haar zienswijze aan welke zes leidende principes de veehouderij moet voldoen om dierwaardig te zijn.<sup>7</sup> Dat zijn:

#### 1) Erkenning van de intrinsieke waarde en de integriteit van het dier

Respect voor de eigen waarde van het dier als wezens met gevoel die pijn en plezier kunnen ervaren. Dit betekent geen ingrepen (snavel behandelen, staarten couperen, onthoornen, e.d.), grenzen aan het aanpassen van het dier via fokkerij, en oog voor eigen belangen van het dier.

#### 2) Goede voeding

Voldoende water en voer van goede kwaliteit.

#### 3) Goede omgeving

Een comfortabele en veilige omgeving met een goed klimaat (temperatuur, frisse lucht, bioritme).

#### 4) Goede gezondheid

Een goede gezondheid waarborgen, en pijn voorkomen (ook qua verwondingen door soortgenoten).

#### 5) Natuurlijk gedrag

Voldoende mogelijkheden om essentiële natuurlijke gedragingen te vertonen en behoeften te vervullen: rusten, eten en drinken, mesten en urineren, zelfverzorging, exploratie, sociaal gedrag, thermoregulatie, veiligheid, gezondheid, beweging, reproductie, seksueel gedrag, nestbouwgedrag en maternaal gedrag.

#### 6) Positieve emotionele toestand

Waarbij het dier in staat is om te reageren op de veranderende sociale en fysieke omgeving en een toestand bereikt die het als overwegend positief ervaart ('A life worth living'). Deze toestand komt voort uit het voldoen aan alle voorgaande principes.

Wetenschappers van onder andere de Universiteit Utrecht hebben vervolgens uitgewerkt wat noodzakelijke onderdelen zouden moeten zijn van houderijsystemen die voldoen aan de zes leidende principes voor een dierwaardige veehouderij.<sup>8</sup>

In haar zienswijze wordt door de RDA opgemerkt *“Oplossingen om verbeteringen voor het dier aan te brengen worden meestal vanuit de bestaande systemen gezocht en bedacht.”*<sup>9</sup> Het principe van diergericht ontwerpen speelt volgens de RDA een belangrijke rol om nieuwe systemen te ontwerpen die voldoen aan de zes leidende principes en daarmee te komen tot een dierwaardige veehouderij. Hierbij wordt het dier als uitgangspunt genomen en wordt vervolgens onderzocht hoe het huisvestingssysteem zo ontworpen kan worden dat het leidt

<sup>5</sup> Kamerstuk 28 286, nr. 1186

<sup>6</sup> Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst. Coalitieakkoord 2021 – 2025. VVD, D66, CDA en ChristenUnie. Den Haag

<sup>7</sup> RDA (2021). Zienswijze Dierwaardige veehouderij. Den Haag

<sup>8</sup> Bijlage bij brief van de minister van LNV over het Aanbieden verslag voorzitter convenanttraject dierwaardige veehouderij, 11-12-2023. Bijlage G bij Verslag van de voorzitter van het convenanttraject dierwaardige veehouderij.

<sup>9</sup> RDA (2021). Zienswijze Dierwaardige veehouderij. Den Haag. Pagina 4

tot een goed dierenwelzijn.<sup>10</sup> Diergericht ontworpen houderijsystemen geven het dier de ruimte om “dier te zijn” volgens de RDA.<sup>11</sup>

Het kader voor de transitie richting een dierwaardige veehouderij werd in 2024 vastgelegd in de Wet dieren, ter vervanging van de wetswijziging van de PvdD.<sup>12</sup> Met dit amendement van Kamerleden De Groot en Van Campen zijn de leidende principes vastgelegd in de wetstekst en is de bepaling opgenomen dat er bij algemene maatregel van bestuur regels worden gesteld die erop zijn gericht om uiterlijk in 2040 een dierwaardige veehouderij te bewerkstelligen voor alle dieren die bedrijfsmatig worden gehouden met het oog op de productie van dierlijke producten.<sup>13</sup> De voorliggende AMvB dient invulling te geven aan dit artikel.

---

<sup>10</sup> Universiteit Utrecht (2022). Quickscan informatieset Convenant Dierwaardige Veehouderij. Utrecht.

<sup>11</sup> RDA (2021). Zienswijze Dierwaardige veehouderij. Den Haag. Pagina 22

<sup>12</sup> Kamerstuk 35746, nr. 30

<sup>13</sup> Wet dieren, artikel 2.3a

## 3 Onderbouwing dierinhoudelijk

Zoals hierboven gesteld, zijn de leidende principes uitgewerkt in een quickscan van de Universiteit Utrecht<sup>14</sup> en een dierinhoudelijke toets.<sup>15</sup> Wakker Dier heeft per diersoort bekeken of de voorliggende AMvB aansluit op deze inzichten, en daarbij belangrijke voorbeelden uitgelicht per diersoort. Het was niet mogelijk om elke voorgestelde wijziging van de concept AMvB van een reactie te voorzien gezien de beperkte tijd en middelen.

### 3.1 Koeien

#### Stal

Om te voorzien in de gedragsbehoeften rustgedrag, exploratiegedrag, sociaal gedrag, foerageergedrag, eet- en drinkgedrag, beweging en gedrag gericht op veiligheid zijn onder meer de inrichting van de stal en gegarandeerde weidegang zeer belangrijk. In deze paragraaf wordt dieper ingegaan op inrichting van de stal, de volgende paragraaf richt zich op weidegang.

#### *Beschikbare ruimte*

Voor wat betreft de stal zijn onder meer de beschikbare ruimte per koe en een passende vloer cruciaal. Daar wordt in de concept AMvB niet in voorzien. De kleine verbeteringen die er voor melkvee worden voorgesteld, treden pas in werking op een bij koninklijk besluit te bepalen moment. Het gaat hier om de beschikbare ruimte van negen m<sup>2</sup> per koe, een verbod op aanbindstallen, en een vloer die stevig, vlak en stabiel is. EFSA adviseert duidelijk dat koeien in een stal ten minste 9 – 10 m<sup>2</sup> per dier nodig hebben. Verder past het vastmaken of aanbinden van dieren absoluut niet in een dierwaardig systeem. Met betrekking tot de vloer adviseert EFSA dat deze indrukbaar moet zijn en voldoende grip moet geven. Deze eisen zijn echt het minimale wat een koeienstal moet bieden, en het feit dat deze op een nog nader te bepalen datum in gaan is schrikbarend ondermaats. Bovendien staat het weer bomvol open normen die de sector zelf nader mag invullen. De eisen voor de beschikbare oppervlakte zullen daarbij niet gelden voor stieren, pinken en droogstaande koeien. De AMvB moet op bovengenoemde punten concreter, voorspoediger en duidelijker zijn.

Hierbij zullen de eisen voor beschikbare oppervlakte niet gelden voor stieren, pinken en droogstaande koeien, wat Wakker Dier een vreemde keuze vindt.

#### *Ligplaats*

Daarnaast blijven belangrijke verbeteringen achter met betrekking tot een geschikte en comfortabele rustplaats. Allereerst betwijfelt Wakker Dier of een ligboxstal, zoals momenteel veelvuldig gebruikt, überhaupt kan voorzien in de gedragsbehoeften van een rund. De AMvB faseert dit staltype niet uit. In plaats daarvan stelt het slechts beperkte extra eisen aan dit staltype. Zo moet in bestaande stallen de ligplaats van een melkkoe per 2030 voldoende grip geven, en droog en indrukbaar zijn. Een zacht en comfortabel ligbed is belangrijk, ook voor de gezondheid van de dieren. Zo wordt door EFSA geconcludeerd dat melkkoeien die de beschikking hebben over diepstrooiselboxen minder vaak kreupel lopen. Door "indrukbaar"

<sup>14</sup> Universiteit Utrecht (2022). Quickscan informatieset Convenant Dierwaardige Veehouderij. Utrecht

<sup>15</sup> Bijlage bij brief van de minister van LNV over het Aanbieden verslag voorzitter convenanttraject dierwaardige veehouderij, 11-12-2023. Bijlage G bij Verslag van de voorzitter van het convenanttraject dierwaardige veehouderij.

niet nader te specificeren laat de AMvB de deur wagenwijd open voor onvoldoende indrukbare varianten van ligboxbedding.

Hiernaast ontbreken eisen aan de afmetingen van de ligplaats, terwijl de wetenschap stelt dat koeien voldoende ruimte nodig hebben om te gaan liggen, een comfortabele ligpositie aan te nemen en weer op te staan. Momenteel zijn veel ligboxen te klein, niet juist ingericht of niet goed gepositioneerd. Bovendien stelt de AMvB dat er in bestaande stallen per 2030 één ligplaats moet zijn per koe, terwijl diverse onderzoeken positieve effecten laten zien met een lagere bezetting.<sup>16</sup> In de concept AMvB blijft dus niet alleen de ligboxenstal toegestaan, maar worden er bovendien te weinig eisen gesteld aan de uitvoering ervan. Volgens Wakker Dier is een ruim assortiment aan ligplaatsen essentieel voor dierenwelzijn.

Kortom, er is voorlopig nog niet genoeg geregeld om te voorzien in de gedragsbehoeften van runderen. Er is te weinig aandacht voor ruimte, beweging en een juiste inrichting van de stal.

### Weidegang koeien en kalveren

Om te voorzien in de gedragsbehoeften rustgedrag, exploratiegedrag, sociaal gedrag, foerageergedrag, eet- en drinkgedrag, beweging en gedrag gericht op veiligheid is onder meer weidegang zeer belangrijk. De AMvB rept met geen woord over weidegang. Dit terwijl koeien sterk gemotiveerd zijn om naar buiten te gaan. In de dierenhoudelijke toets staan diverse belangrijke voordelen van weidegang voor melkvee: het stimuleert het natuurlijke gedrag en de gezondheid van koeien en werkt positief op de emotionele staat van koeien. Uiteraard moeten er in de weide voor iedere koe voldoende ruimte, voeding, water en schuilmogelijkheden zijn. Desalniettemin wordt weidegang in de concept AMvB in zijn geheel overgeslagen. In de NvT wordt hierover gezegd: *“De impact kan bij het wettelijk voorschrijven van weidegang op sommige bedrijven groot zijn en daarmee buitenproportioneel uitpakken voor deze bedrijven.”* De tekst uit de NvT geeft er hier blijk van dat economische belangen prevaleren boven het belang van het dier. Dit is niet hoe de insteek van de dierwaardige veehouderij bedoeld is. Weidegang zou dan ook niet aan de kant geschoven mogen worden op basis van argumenten die niks met dierenwelzijn te maken hebben. En even verderop in de NvT wordt gesteld: *“Andere reden om weidegang niet te verplichten in de AMvB is dat weidegang wordt vergoed via meerdere marktconcepten en weidegang nationaal gestimuleerd wordt door breed gedragen inzet van de ondertekenaars van het convenant weidegang”*. Een convenant weidegang bestaat al sinds 2012. Desalniettemin dook in 2024 het aantal bedrijven dat ‘een vorm van weidegang’ toepaste onder het streefaandeel. Hieruit blijkt dat weidegang regelen op convenantsniveau onvoldoende werkt. Derhalve dient weidegang wettelijk geregeld te worden, met uitfasering van bedrijven die hun koeien minder dan 120 dagen per jaar, 6 uur per dag naar buiten laten.

De vraag of kalveren buitenlucht als een fundamentele behoefte ervaren, is momenteel nog onvoldoende onderzocht. Echter, steeds meer signalen wijzen op positieve effecten van weidegang op welzijn en ontwikkeling van het jonge kalf. In de dierenhoudelijke toets worden de volgende voordelen genoemd: zonlicht, daglicht, frisse lucht, mogelijkheid om actief te zijn, exploreren, rennen, meer prikkels en meer ruimte. Door weidegang wordt er voorzien in belangrijke gedragsbehoeften van kalveren zoals de graasbehoefte en de behoefte aan

---

<sup>16</sup> Wang et al. (2016). *Effects of stocking density on behavior, productivity, and comfort indices of lactating dairy cows*. Journal of Dairy Science, 99(5). P. 3709-3717.  
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022030216300479>

beweging, die al op jong leeftijd bestaat.<sup>17</sup> Wakker Dier is daarom van mening, dat gelijk aan de wettelijke verplichting van weidegang voor koeien, deze ook voor jonge kalveren moet gelden.

## Leefklimaat

Koeien worden voorzien in hun behoefte van thermisch comfort door middel van een prettig leefklimaat met keuzemogelijkheden. Voor koeien worden er nergens in de concept AMvB concrete eisen gesteld aan het klimaat van de leefomgeving. Hierdoor kan niet gegarandeerd worden dat het leefklimaat, zoals de temperatuur en de luchtvochtigheid, blijft binnen de waarden waarbinnen koeien en kalveren zich kunnen handhaven en zich nog prettig voelen. Voor de binnenomgeving van dieren bestaat nu het algemene artikel 2.5 lid 4 van het Besluit houders van dieren (hierna: “Bhd”), en voor de buitenomgeving is in artikel 1.6 lid 3 Bhd geregeld dat dieren bescherming moet worden geboden tegen slechte weersomstandigheden. In de concept AMvB wordt het thermisch comfort volledig geregeld onder 2.5a: het Klimaatadaptatieplan. Dit artikel is echter zo weinig concreet, dat dit nog steeds niet zorgt voor het waarborgen van een geschikt leefklimaat. In het nieuwe artikel dient een houder een Klimaatadaptatieplan te hebben met maatregelen ter voorkoming van hittestress en koudestress. Het blijft onduidelijk of deze maatregelen daadwerkelijk als effect zullen hebben dat koeien binnen wetenschappelijk vastgestelde normaalwaarden functioneren. Voor Wakker Dier is het van cruciaal belang dat er concrete wetenschappelijk onderbouwde richtlijnen worden vastgelegd voor aspecten zoals luchtcirculatie, stofgehalte, temperatuur, luchtvochtigheid en gasconcentraties. Daarbij moet ook ruimte zijn voor individuele verschillen, door dieren keuzevrijheid te bieden binnen verschillende functionele leefzones.

## Stabiele groepen koeien en kalveren

Voor koeien van alle leeftijden zijn stabiele groepen belangrijk. Veel wisselingen in de groep leiden tot stress en onrust en kunnen agressief gedrag veroorzaken. Het herhaald mengen van sociale groepen kan langdurige consequenties hebben voor het gedrag van het dier. Daarnaast heeft samenvoegen van groepen van verschillende bedrijven als extra nadeel dat ook ziektekiemen worden gemengd. In een dierwaardige veehouderij dient het mengen van dieren dan ook vermeden te worden, en enkel in uitzonderlijke situaties te worden toegestaan. Dat met betrekking tot dit onderwerp in de concept AMvB geen wettelijke kaders zijn gesteld, is een groot gemis. Hier dient alsnog in te worden voorzien.

## Ingrepen koeien en kalveren

Onthoornen mag tot een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip nog plaatsvinden. In de NvT staat dat het *erop gericht is* om een verbod per 2040 in werking te laten treden. Dit schept voor Wakker Dier weinig vertrouwen in een concreet verbod. Bovendien houdt dit in dat er nog vijftien jaar onthoornend mag worden, een pijnlijke ingreep en ernstige aantasting van de integriteit van het dier. Totdat er (potentieel) een verbod komt, is in de AMvB zelfs niet expliciet vastgelegd dat langdurige pijnbestrijding als nazorg verplicht is.

Daarnaast is, als er een verbod zou worden ingevoerd, hoornloos fokken één van de alternatieven. Dit is een inbreuk op de intrinsieke waarde en de integriteit van het dier. Verder

---

<sup>17</sup> EFSA (2023). *Welfare of calves*. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7896>

spelen hoorns een belangrijke rol bij de thermoregulatie en zijn ze een cruciaal onderdeel van natuurlijk gedrag. Overigens geldt er een uitzondering op het verbod op onthoornen wanneer er toch een kalf met hoorns geboren wordt in een hoornloze kudde. Hoornloos fokken is wederom een manier om de koe aan te passen aan het systeem, in plaats van dat het systeem wordt aangepast aan de behoeften van de koe. Dit terwijl er systeem-gerichte oplossingen mogelijk zijn zoals meer ruimte in de stal, behouden van stabiele groepen en weidegang. Wat Wakker Dier betreft past zowel onthoornen als hoornloos fokken niet in een dierwaardige veehouderij.

Voor de ingrepen castratie, het verwijderen van bijspenen, en het aanbrengen van een neusring is in de concept AMvB niet geregeld, dit blijft toegestaan. Ook dit vindt Wakker Dier dit niet passen binnen een dierwaardige veehouderij.

### **Kalf bij de koe**

Om tegemoet te komen aan de sociale en maternale gedragsbehoeften van koeien, is het belangrijk dat kalf en moederkoe samen kunnen zijn. Een eventuele scheiding moet geleidelijk verlopen, op een leeftijd die zowel fysiek als emotioneel passend is bij kalf en moederkoe. Kalf en moederkoe zullen van nature het contact verminderen wanneer het kalf tussen de acht en twaalf maanden oud is. Het verbaast Wakker Dier dan ook zeer dat de voorgestelde wetgeving langdurig contact tussen moederkoe en kalf niet garandeert. Over het houden van kalf bij koe wordt in de NvT opgemerkt dat het de bedoeling is dat in 2040 het kalf lang(er) bij de moederkoe kan blijven. Tot die tijd is er volgens de NvT onderzoek nodig om in 2040 een duidelijk en werkbaar einddoel te bepalen over de minimale lengte dat kalf en koe samen mogen zijn. Daarmee is zelfs voor de periode na 2040 niet gegarandeerd dat kalf en koe bij elkaar gehouden gaan worden, en er is geen enkele garantie dat een 'werkbaar einddoel' voorziet in de gedragsbehoeften van kalf en koe. Dat er niet gekozen wordt voor een scheiding die van nature plaats vindt, zoals passend zou zijn binnen een dierwaardige veehouderij, doet Wakker Dier vermoeden dat hier de economische belangen boven de belangen van de dieren worden gesteld.

### **Sociaal isolement kalveren tot veertien dagen**

Naast het feit dat kalveren in de concept AMvB geen recht krijgen op contact met de moederkoe, mogen zij ook nog de eerste twee weken van hun leven in hun eentje worden opgesloten met slechts zeer beperkt contact. Per 2030 moet een kalf ouder dan veertien dagen met ten minste één ander kalf of rund worden gehouden. Wakker Dier vraagt zich hierbij ten eerste af waarom deze regels niet per direct kunnen ingaan. Daarnaast valt op dat de essentiële gedragsbehoeften van kalveren in de eerste veertien levensdagen – zoals maternale zorg, sociaal contact, speelgedrag en gedrag gericht op veiligheid – volledig buiten beschouwing blijven. Hoewel kalveren elkaar mogen zien en aanraken, biedt deze minimale vorm van interactie geen vervanging voor de fundamentele gedragsbehoeften waarin zij absoluut niet kunnen voorzien. Individuele opsluiting heeft negatieve gevolgen voor zowel de fysieke als de mentale staat van een kalf. Onderzoek laat zien dat vroege groepshuisvesting zorgt voor meer ontwikkeld sociaal gedrag, een hoger leervermogen, sociale buffering (minder sterke reactie op stressvolle gebeurtenissen), positievere stemmingen en een hogere opname

van vast voer.<sup>18</sup> Daarnaast brengt het groeperen van kalveren op twee weken extra risico's met zich mee. De immuniteit van het kalf is dan namelijk op het laagst (de zgn. *immunity gap*). Juist op deze leeftijd kalveren samenvoegen, is een keuze die tegen de wetenschappelijke inzichten ingaat.

Door de beperkte ruimte van individuele huisvesting, per 2027 ten minste 1,5m<sup>2</sup> per kalf, kan daarnaast niet worden voorzien in de gedragsbehoeften exploratiegedrag, foerageergedrag en beweging. Ook spelgedrag wordt onmogelijk gemaakt. Wakker Dier ziet bovenstaande voorstellen dan ook op geen enkele wijze passen binnen een dierwaardige veehouderij.

### Ruimte voor kalveren na individuele huisvesting

De voorgestelde zeer minimale verhoging van het beschikbare vloeroppervlak voor kalveren na individuele huisvesting voldoet ook niet aan een dierwaardige veehouderij. Een kalf in groepshuisvesting heeft 20 m<sup>2</sup> vloeroppervlak per kalf nodig,<sup>19</sup> maar in de concept AMvB moet een kalf tot zijn/haar achtste maand het doen met slechts één tiende van dit oppervlak. Een kalf tot acht maanden leeftijd krijgt namelijk de beschikking over 2 m<sup>2</sup> per dier, en moet daar ook nog tot 2030 op wachten. Voor kalveren tussen de acht en twaalf maanden leeftijd is het al niet veel beter: zij krijgen de beschikking over 2,2 m<sup>2</sup> per dier, ook pas per 2030. Waarom er is gekozen voor deze zeer minimale verhoging van de beschikbare ruimte, komt naar voren in de NvT. Hierin wordt meerdere keren genoemd dat er met betrekking tot de beschikbare ruimte voor kalveren en jonge koeien ook rekening wordt gehouden met de economische impact van de verhoging van de beschikbare ruimte per dier. De zeer minimale verhoging van de beschikbare ruimte kan uiteraard niet voorzien in de gedragsbehoeften van kalveren: spelen, foerageren, een comfortabele en veilige plek zoeken in de ruimte, en überhaupt bewegen is allemaal niet aan de orde. Het moge duidelijk zijn dat wanneer economische motieven het leef-oppervlak van een kalf tot een tiende van de wetenschappelijk aanbevolen ruimte kan reduceren, er geen sprake kan zijn van een dierwaardige veehouderij.

### Ligplaats voor kalveren

In de huidige veehouderij hebben kalveren vaak een harde ligplaats: kalveren die op het melkveebedrijf blijven, *kunnen* geluk hebben met een ingestrooide ligplaats of een zachte ligbox, maar voor kalveren in een vleeskalverhouderij is hier allemaal geen sprake van. Daar ligt een kalf ouder dan twee weken standaard op een harde vloer. Voor het merendeel van de vleeskalveren betekent dit een vloer van houten latten. Vleesstierkalveren mogen zelfs worden gehouden op een vloer van beton. In de concept AMvB wordt nog steeds niet voorzien in een zachte en comfortabele ligplaats.

In de concept AMvB staat enkel dat de vloer voor kalveren indrukbaar moet zijn op een bij koninklijk besluit te bepalen moment. Welke materialen als "indrukbaar" worden aangemerkt en of een kalf op deze "indrukbare" vloer daadwerkelijk comfortabel kan liggen en rusten, is daarmee nog maar zeer de vraag. Door "indrukbaar" niet nader te specificeren laat de AMvB de deur wagenwijd open voor onvoldoende indrukbare materialen. Ook wordt er niets gezegd over de uitvoering van de vloer, terwijl een volledige roostervloer niet aansluit bij de behoefte van kalveren. Daarnaast is de datum voor inwerkingtreding weinig concreet. De NvT zegt hierover: "*Het voornemen is de maatregel ten aanzien van de ligruimte per 2040 in werking*

<sup>18</sup> EFSA (2023). *Welfare of calves*. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7896>

<sup>19</sup> Ibid.

*te laten treden.*” Ook wordt er verwezen naar het doen van meer onderzoek en een eventueel nog op te stellen Gids voor goede praktijken. Alles bij elkaar is dit erg wankel. Kortom, de huidige concept AMvB garandeert voor kalveren vanaf 14 dagen geen comfortabele ligplaats en het voorziet daarmee niet in de gedragsbehoefte rusten. Daarmee past het niet in een dierwaardige veehouderij.

### **Voeding kalveren: melk en hemoglobinegehalte**

Melkverstrekking dient afgestemd te worden op de individuele behoeften van het kalf: het moet op elk moment en in de gewenste hoeveelheid toegang hebben tot melk wanneer het daar behoefte aan heeft. Dit is ieder geval mogelijk wanneer het kalf bij de moeder opgroeit.

Voor vleeskalveren is bloedarmoede in bekend probleem dat kunstmatig wordt gecreëerd door de vee-industrie. In een dierwaardige veehouderij moeten bloedarmoede en negatieve effecten van een kunstmatig laag hemoglobinegehalte ten alle tijden vermeden worden. Ieder dier heeft er recht op om niet chronisch ziek gehouden te worden enkel voor de uitstraling van het vlees. Daarom zou er een duidelijk verbod moeten zijn op het kwantitatief en kwalitatief beperken van de inname van gezond voedsel, waaronder ruwvoer, voor kalveren. Het aanbieden van ruwvoer op een zodanige wijze dat het lastig op te nemen is voor kalveren (zoals sterk samengeperst ruwvoer, fijngesneden ruwvoer), of ruwvoer met een laag ijzergehalte moet dan ook expliciet verboden worden.

Daarnaast biedt het meten van het hemoglobinegehalte aan de slachtlijn geen garantie voor een gezond ijzergehalte gedurende het hele leven van het kalf. Om frequente bloedafnames te vermijden, dient de voeding zowel kwalitatief als kwantitatief optimaal te zijn, zodat een gezond ijzergehalte duurzaam kan worden gewaarborgd.

### **Transportleeftijd kalveren**

In de concept AMvB wordt voorgesteld om per 2028 de minimumleeftijd van kalveren voor transport te verhogen naar vier weken. Mits het transport *geheel binnen Nederland* plaatsvindt. Hierbij wordt ten eerste voorbijgegaan aan de behoefte aan het ontvangen van maternale zorg, en aan de wetenschap die stelt dat kalfjes tenminste vijf weken oud moeten zijn en ten minste 50 kg moeten wegen voordat zij op transport gaan.<sup>20</sup> Ten tweede ontstaat het risico dat kalfjes jonger dan vier weken op transport worden gezet naar het buitenland, of dat er andere manieren worden gezocht om deze verhoogde transportleeftijd te omzeilen. Hierdoor ontstaan er potentieel juist meer transportbewegingen van kalveren onder de leeftijd van vier weken. Wakker Dier vindt het dan ook belangrijk dat er maatregelen worden getroffen om dit gesleep met kalveren te voorkomen. Hiervoor lijkt momenteel niets te zijn voorzien in de concept AMvB. Wakker Dier dringt er dan ook op aan dat dergelijke maatregelen worden toegevoegd.

Ten derde stelt de concept AMvB dat dierwaardige veehouderij alleen geldt voor kalveren die in Nederland geboren én gehouden worden. Nederlandse kalfjes die over de grens gaan of kalfjes die worden geïmporteerd hoeven blijkbaar niet te rekenen op een “dierwaardige” behandeling. Hoewel Wakker Dier begrijpt dat Nederland beperkt is in het zelfstandig aanpassen van transportregels, is het belangrijk dat dit bij de herziening van de Transportverordening wordt meegenomen, en dat Nederland hier actief voor pleit. Overigens

---

<sup>20</sup> EFSA (2022). *Welfare of cattle during transport*. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7442>

is het wel al mogelijk om een leeftijdsgrens te hanteren voor kalveren die over zee getransporteerd worden vanaf Nederlands grondgebied.

## 3.2 Varkens

### Ruimte (voor natuurlijk gedrag)

Wetenschappers zijn duidelijk over wat nodig is voor een dierwaardige vorm van varkenshouderij. Een stalconcept bijvoorbeeld waarin biggen en varkens van alle leeftijden de keuze en ruimte hebben om soorteigen gedrag uit te voeren. Daarbij zouden dieren voldoende schuil- en vluchtmogelijkheden moeten hebben, moeten ze kunnen schuren en krabben, moeten ze de omgeving kunnen onderzoeken op zoek naar voedsel, moeten ze beschikken over materiaal dat eetbaar, kauwbaar, onderzoekbaar en manipuleerbaar is. En varkens moeten kunnen exploreren en scharrelen, foerageren, wroeten in de grond en snuffelen.

#### *Ruimte*

In de voorliggende AMvB krijgt een (vlees)varken van 110 kilo slechts 0,9 vierkante meter ruimte per dier. Onder de huidige wetgeving is de voorgeschreven ruimte voor varkens met een gewicht tussen de 85 en 110 kilo 0,8 vierkante meter per dier. Wat nu voorligt, is dus een extra ruimte van 0,1 vierkante meter per dier. Bovendien treedt dit pas in werking in 2040, als dit deel van de AMvB per koninklijk besluit in werking treedt. Dit laatste is niet wettelijk geborgd. Deze minimale stap vooruit is verre van dierwaardig te noemen.

#### *Hokverrijking*

In plaats van de ruimte om naar buiten te gaan om te wroeten in de grond of een modderbad te nemen, moeten varkens ook in dit voorstel hun leven slijten in een hok van beton en staal met een vloer die voor een deel uit roosters bestaat. In de AMvB wordt voorgesteld dat van de roostervloer in stallen voor gespeende biggen een deel wordt afgedekt met een bovenlaag die geschikt is om hokverrijking aan te bieden. Dit zou tegemoet moeten komen aan de behoefte om te wroeten. Het blijft echter onduidelijk welk deel wordt afgedekt of waar de hokverrijking aan moet voldoen. In dat opzicht is de AMvB geen haar beter dan het huidige art. 2.2 lid 1 Bhd dat hokverrijking regelt. Dat staat ook vol open normen en vage doelvoorschriften. Deze wetgeving heeft tot nu toe ook niet tot feitelijke verbeteringen geleid, en de AMvB zal hier ook geen verdere verbeteringen in brengen. Dit terwijl het de leefomgeving en de handhaafbaarheid kan verbeteren als de eisen voor hokverrijking worden aangescherpt en aangevuld. Levenslange opsluiting met een beetje hokverrijking in een verder kale stal zonder mogelijkheid tot het uitvoeren van natuurlijke gedragingen is niet dierwaardig volgens Wakker Dier.

Voor een maatregel als het invoeren van gescheiden functiegebieden is niet duidelijk wanneer deze in werking zal treden. En daarmee is niet te beoordelen in hoeverre deze ruimte zal bieden voor de natuurlijke gedragsbehoeften van dieren.

### Stalklimaat en daglicht

Varkens dienen te beschikken over frisse lucht en een niet schadelijk stalklimaat. Dit is een uitwerking van het leidend principe van een goede omgeving: een comfortabele en veilige omgeving met een goed klimaat (temperatuur, frisse lucht, bioritme).

#### *Stalklimaat*

Er worden in de voorliggende AMvB voorstellen gedaan om grenzen te stellen aan de concentraties NH<sub>3</sub> en CO<sub>2</sub>. Het is goed dat er eindelijk een concrete kwantitatieve norm wordt

gesteld zodat er kan worden gehandhaafd. Helaas is de kans klein dat de manier waarop het momenteel in de AMvB is opgesteld zal resulteren in frisse lucht en een stalklimaat dat niet schadelijk is. De grenswaardes die worden gesteld zijn namelijk te hoog en het is nog steeds niet duidelijk hoe deze zullen worden uitgelegd in de praktijk. De concept AMvB stelt dat het  $\text{NH}_3$  gehalte *gemiddeld* niet hoger mag zijn dan 20 ppm (vanaf 2030). Uit onderzoek blijkt, en dat is ook nog toegelicht in de NvT, dat tot 20 ppm er amper tot geen schade is voor varkens, maar dat varkens lagere concentraties (van 10 ppm  $\text{NH}_3$ ) al opmerken en vermijden. Bovendien zijn er individuele verschillen tussen varkens die te maken hebben met ras, leeftijd, en eventuele onderliggende aandoeningen.<sup>21</sup> Frisse lucht en een prettig stalklimaat zijn voorwaarden voor alle individuen (inclusief de meer kwetsbaren), niet een concentratie waar *geen schade* optreedt bij het gemiddelde individuele dier. EFSA adviseert dan ook een maximale  $\text{NH}_3$  concentratie van 10 ppm.<sup>22</sup>

Dat brengt ons bij het tweede punt: de concept AMvB spreekt over een *gemiddeld* maximum, waarvan de specifieke details nog verder worden uitgewerkt met de sector. Een gemiddelde waarde betekent ook dat hogere concentraties zijn toegestaan, welke dus overduidelijk bewezen schadelijk zijn voor het dier, zelfs bij een kortdurende blootstelling. Er is al jaren bekend hoe extreem schadelijk hoge ammoniakwaardes zijn voor varkens en tot welke pijnlijke longaandoeningen dit kan leiden. De concept AMvB zal dit grote probleem niet oplossen. Wakker Dier is, in lijn met de huidige stand van wetenschap, van mening dat er een maximum van 10 ppm  $\text{NH}_3$  gesteld moet worden, die ten alle tijden geldt. Het is daarbij belangrijk dat duidelijke richtlijnen over de manier van meten opgesteld worden, waarbij gasconcentraties worden gemeten op een manier die voor het dier relevant is.

Voor  $\text{CO}_2$  is de een maatregel opgenomen dat deze vanaf 2028 permanent niet hoger mag zijn dan 3000 ppm. Dit is in lijn met adviezen vanuit de wetenschap, waaronder het Klimaatplatform Varkenshouderij.<sup>23</sup> De reden die in de NvT wordt gegeven voor de overgangstermijn is slechts dat het bedrijven “*voldoende tijd geeft om passende maatregelen te nemen*”. Hier wordt weer compleet voorbijgegaan aan het welzijn van de dieren. De gevolgen van schadelijke  $\text{CO}_2$ -concentraties (> 3000 ppm) zijn al lange tijd bekend.<sup>24</sup> Verder staat er nu al in het Bhd onder art. 2.5 lid 4 dat de gasconcentraties in de omgeving van het dier niet schadelijk mogen zijn voor het dier. Houders die nu concentraties van boven 3000 ppm  $\text{CO}_2$  in de stal hebben zijn derhalve in overtreding.

### Bioritme

Daglicht speelt een essentiële rol in het circadiaan ritme van varkens. Net als bij mensen beïnvloedt natuurlijk licht hun dag-nacht ritme, gedrag en algeheel welzijn. Het ontbreken van daglicht kan leiden tot verstoringen in hun ritme, stress en een verminderde gezondheid.

In het concept-AMvB is nauwelijks iets geregeld om hierin verbetering te brengen. Het enige wat wordt voorgesteld is dat varkens mogelijk, via een toekomstig koninklijk besluit, in 2035 wat daglicht zouden krijgen—een open norm die volstrekt vaag blijft en waarvan onduidelijk is of die in de praktijk het beoogde effect heeft. Voor bestaande stallen wordt zelfs uitgegaan van 2040, ook via een onzeker koninklijk besluit. Dit is problematisch, want zonder duidelijke

<sup>21</sup> WUR (2025). *Effects of air quality on pig health and welfare: Towards improved decision making regarding this open norm in animal-welfare legislation, with special attention to the effects of aerial ammonia*. <https://doi.org/10.18174/687430>

<sup>22</sup> EFSA (2022). *Welfare of pigs on farm*. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7421>

<sup>23</sup> Klimaatplatform Varkens (2021). *Richtlijnen klimaatinstellingen*. <https://www.wur.nl/nl/show/richtlijnen-klimaatinstellingen-varkenshouderij.htm>

<sup>24</sup> EFSA (2022). *Welfare of pigs on farm*. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7421>

definities, normen of waarborgen blijft het welzijnsbelang ondergesneeuwd. Wat nodig is, is heldere richtlijnen voor daglichttoetreding of, nog beter, de mogelijkheid voor varkens om naar buiten te kunnen—waar hun biologische ritme optimaal tot zijn recht komt. Daarbij zijn er ook de andere voordelen van het tot uitdrukking brengen van ander natuurlijk gedrag (exploreren, foerageren, wroeten, spelen, sociaal gedrag, verhoogde activiteit), frisse lucht en meer ruimte.

### *Thermisch comfort*

Een ander belangrijke parameter is thermisch comfort. Varkens zijn gevoelig voor hitte, mede door de genetische selectie op hoge productie en doordat ze minder goed zweten. EFSA adviseert daarom ook concrete minimale en maximale temperatuurgrenzen.<sup>25</sup> In de huidige wetgeving wordt al onder art. 2.5 lid 4 Bhd beschreven dat de temperatuur niet schadelijk mag zijn voor een dier, maar deze open norm heeft niet geresulteerd in comfortabel stalklimaat. De concept AMvB heeft thermisch comfort volledig geregeld met een zogenaamd Klimaatadaptatieplan, wat door de sector mag worden uitgewerkt. Er wordt geen enkele wettelijke invulling of set aan minimale eisen aan het plan gesteld. De enige verplichting is dat een houder een dergelijk plan *in bezit* moet hebben. Het risico is groot dat varkens daar in de praktijk weinig aan zullen hebben. Wakker Dier is daarom van mening dat voor het klimaatadaptatieplan ten minste minimale eisen gesteld moeten worden, zoals bijvoorbeeld grenswaardes voor temperatuur en ventilatie.

### **Moederzorg**

Wetenschappers hebben in de uitwerking van de leidende principes beschreven dat biggen minimaal 28 dagen, maar bij voorkeur minimaal 6 weken bij hun moeder moeten kunnen drinken om te voorzien in de behoefte aan zooggedrag. In de voorliggende AMvB mogen biggen per 2028 nog steeds slechts 25 dagen bij hun moeder blijven. Terwijl dit nog steeds een uitzondering is op de 28 dagen die nu al in de wet is vastgelegd als minimumleeftijd. Of deze ‘speenleeftijd’ verder wordt verhoogd, is allerminst geborgd. Het is slechts een voornemen om de minimumleeftijd voor het scheiden van biggen vanaf 2040 op 28 dagen te stellen. Hierdoor is duidelijk dat de situatie in 2040 niet zal aansluiten op de gestelde voorwaarden voor een dierwaardige veehouderij.

Zeugen moeten voldoende ruimte en materiaal krijgen om nestbouwgedrag uit te oefenen (bijv. in vrijloopkraamhokken) en haar biggen te verzorgen. Zowel voorafgaand aan de bevalling als voor het geven van moederzorg. Op dit moment wordt een moedervarken nog vastgezet tussen stangen, meestal voor de hele periode dat biggetjes bij haar drinken. Ze kunnen zich nauwelijks bewegen of hun biggetjes verzorgen. In dit voorstel blijft het langdurig houden van zeugen in een kraamkooi nog zeker tot 2040 toegestaan bij bestaande stallen die niet ingrijpend worden verbouwd na 2027. En zelfs na 2040 mogen zeugen nog altijd vijf dagen worden vastgezet tussen stangen. Deze periode kan verder worden verlengd met nog eens drie dagen zonder duidelijke beschrijving van de voorwaarden hiervoor. Deze uitzondering heeft de potentie om de nieuwe standaard te worden, terwijl ook een zeug vijf dagen vastzetten niet past binnen een dierwaardige veehouderij.

---

<sup>25</sup> EFSA (2022). *Welfare of pigs on farm*. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7421>

## Ingrepen

Al meer dan twintig jaar wordt beloofd dat er een einde komt aan ingrepen. Het eerste leidende principe voor een dierwaardige veehouderij luidt dan ook respect voor de eigen waarde van het dier als wezens met gevoel die pijn en plezier kunnen ervaren.

Maar dat wordt niet waargemaakt met dit voorstel. Het castreren van biggen blijft ook na 2040 gewoon toegestaan. Het vijlen van tanden blijft nog tot 2030 toegestaan, zonder overtuigende reden waarom dit nodig is. Het routinematig afbranden van staartjes is zelfs al jaren verboden. Met dit voorstel wordt dit nog jaren gedoogd en is het maar de vraag of het in 2030 zal stoppen. Het aangekondigde verbod wordt hierin namelijk helemaal niet geregeld.

Om eindelijk werk te maken van het verbod op het routinematig afbranden van biggenstaartjes, wordt hier gekozen voor het invoeren van een stappenplan om te komen tot een verbod. Er wordt gesteld dat het verbod in 2030 ingaat, maar dit is niet gegarandeerd doordat de inwerkingtreding apart per koninklijk besluit moet worden geregeld. Bovendien is er een evaluatiemoment gepland in 2028 om te kijken of het haalbaar is voor de sector en of er een verdienmodel is waardoor aanpassingen kunnen worden terugverdiend in de markt. Wakker Dier ziet hierin een reëel risico dat hierdoor de situatie blijft zoals deze nu is. Zonder concrete datum voor inwerkingtreding kan er zelfs een perverse prikkel ontstaan die het niet nemen van maatregelen belooft.

Het castreren van beerbiggen blijft ook na 2040 gewoon toegestaan. Volgens de NvT is dat omdat deze ingreep in de conventionele varkenshouderij niet vanwege het houderijsysteem wordt uitgevoerd, maar om aan de marktvraag van voornamelijk buitenlandse afnemers te kunnen voldoen. Wakker Dier wijst er op dat ook ingrepen die worden gedaan om economische reden nadrukkelijk in strijd zijn met de principes van een dierwaardige veehouderij. Dit laat wederom zien dat exportbelangen zeer zwaar zijn meegewogen in de keuze voor de maatregelen in dit voorgestelde besluit.

## 3.3 Kippen

### Ruimte (voor natuurlijk gedrag)

#### *Bezetting*

Momenteel mogen **vleeskuikens** in de EU tot wel 42 kg/m<sup>2</sup> worden gehouden. In Nederland gebeurt dit bij meer dan de helft van de vleeskuikens. Deze hoge bezetting veroorzaakt veel welzijnsproblemen. Tegen het einde van hun leven zitten de kuikens letterlijk op elkaar gepropt. Er is geen ruimte voor stofbaden, scharrelen of foerageren. Kuikens worden continue verstoord in het rusten en lopen schrammen en verwondingen op doordat andere kuikens letterlijk over ze heen lopen. Verder zijn er hogere aantallen van ernstige voetzoollaesies en borstblaren. De problemen zijn groot, en EFSA adviseert dan ook om kuikens op maximaal 11 kg/m<sup>2</sup> te huisvesten.<sup>26</sup> Het voorstel in de AMvB komt hier niet eens bij in de buurt. Het voorziet om de hoogste bezettingscategorie af te schaffen in 2030, dit (mogelijk) verder te verlagen naar 35 kg/m<sup>2</sup> in 2035 en uiteindelijk is het voorzien om in 2040 als maximale bezetting 32 kg/m<sup>2</sup> in te stellen. Dit is bijna 3 keer zo veel als het wetenschappelijk advies. Dit wetenschappelijk advies wordt niet voor niets gesteld. Deze lage bezetting is nodig voor vleeskuikens om hun natuurlijk gedrag te kunnen uiten. Voor een echt dierwaardige

---

<sup>26</sup> EFSA (2023). *Welfare of broilers on farm*. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>

veehouderij moet de bezettingsdichtheid dus worden verlaagd naar maximaal 11 kg/m<sup>2</sup>, in lijn met de wetenschap.

**Vleeskuikenouderdieren** hebben momenteel 1.300 cm<sup>2</sup>/dier. Dit is weinig en belemmert de kippen in het uitvoeren van natuurlijke behoeften zoals scharrelen en baltsgedrag. Een lagere bezetting zal resulteren in beter paargedrag en over het algemeen beter welzijn. EFSA geeft geen concrete richtlijn voor wat een geschikte bezetting zou moeten zijn, maar het zal eerder dichtbij de aanbevolen dichtheid voor leghennen liggen van 2.500 cm<sup>2</sup>/dier.<sup>27</sup> De AMvB specificeert dat de vleeskuikenouderdieren in 2030 er een schamele 33 cm<sup>2</sup>/dier bij krijgen, en dat het is voorzien dat in 2040 de bezetting eindigt op 1.429 cm<sup>2</sup>/dier. Dit betekent dat de dieren er in totaal ongeveer een oppervlakte bij krijgen ter grootte van een grote postkaart. Dat is verre van toereikend om te voorzien in de behoeftes van de ouderdieren.

**Legkippen** die niet in koloniekooien worden gehouden beschikken momenteel over ten minste 1.111 cm<sup>2</sup>/dier (exclusief nest). De UU quick scan stelt dat leghennen voldoende ruimte moeten hebben om tegelijkertijd te scharrelen en te stofbaden. EFSA vult dit verder in dat leghennen ten minste 2.500 cm<sup>2</sup>/dier zouden moeten hebben.<sup>28</sup> De AMvB stelt enkel dat voorzien is dat in 2040 leghennen 1.250 cm<sup>2</sup>/dier zouden moeten hebben. Dit is een extreem minimale verhoging in beschikbare ruimte en past niet bij de behoeftes van de legkippen. Het is slechts de helft van wat EFSA aanbeveelt en daarmee schrikbarend ondermaats. De AMvB zou, in lijn met de wetenschap, leghennen ten minste 2.500 cm<sup>2</sup>/dier verplicht moeten stellen.

Voor **opfokvleeskuikenouderdieren** geldt momenteel dat ze 666 cm<sup>2</sup>/dier hebben. In de concept AMvB veranderd dit niet. Voor **opfoklegghennen** schrijft de AMvB een bezetting voor die uiteindelijk neerkomt op 625 cm<sup>2</sup>/dier. Dit is te weinig ruimte om te voorzien in alle gedragsbehoeften. Wakker Dier begrijpt dat als de dieren nog jong zijn, er nog geen behoefte is aan veel ruimte, maar het zou tegen het einde van de opfok volledig in lijn moeten zijn met dierwaardige richtlijnen voor ouderdieren en leghennen (2.500 cm<sup>2</sup>/dier).

### *Afschaffen kooien*

Een deel van de **vleeskuiken(ouderdieren)** wordt momenteel in veranda- en patiosystemen gehouden. Dit is een extreme vorm van inperking van natuurlijk gedrag en belemmert de dieren in stofbaden, scharrelen, en paar- en baltsgedrag. Kooihuisvesting is op geen enkele manier dierwaardig. In de NvT wordt erover gesproken dat ook deze manier van kooihuisvesting wordt afgeschaft. Voorzien is totale uitfasering tegen 2035, met een verbod op nieuwbouw vanaf 2027. Voor beiden systemen is dit echter niet duidelijk vastgelegd in de AMvB. Voor verandakooien vervalt enkel de minimum eis aan vloeroppervlakte in een kooi. Dit zou zelfs als gevolg kunnen hebben dat kippen in verandasystemen over nog minder oppervlakte zullen beschikken. Een verbod op patio-systemen is al helemaal niet terug te vinden in de AMvB. Kooien zijn op geen enkele manier dierwaardig en een wettelijk verbod moet duidelijk worden geregeld.

Voor **legghennen** is in Nederland ook nog een kooisysteem voorhanden: de zogenaamde koloniekooien. Net zoals andere kooisystemen is deze manier van huisvesten een ingrijpende inperking van de gedragingen en behoeftes van legkippen, en maken deze geen onderdeel uit van een dierwaardige toekomst. In de AMvB is geregeld dat er vanaf 2027 een verbod op nieuwbouw van koloniekooien geldt, en het is voorzien om in 2035 koloniekooien volledig te

<sup>27</sup> EFSA (2023). *Welfare of laying hens on farm*. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7789>

<sup>28</sup> Idib.

verbieden. De wetenschap adviseert met klem om alle vormen van kooihuisvesting uit te faseren. Het feit dat voor koloniekooien de termijn zo ver in de toekomst ligt stemt niet hoopvol. Het is extra absurd omdat het voor houders van leghennen al geruime tijd duidelijk is dat de veehouderij richting het uit-faseren van kooien gaat. De legbatterij is al verboden sinds 2012, en voor de verrijkte kooi geldt een verbod vanaf 2021. Houders die na deze datum nog een nieuwe stal met koloniekooien hebben gebouwd, of een verrijkte kooi stal ingrijpend hebben omgebouwd, hebben willens en wetens dus een stap tegenin de algemeen bekende trend gezet. Dat deze investering dan niet loont is nu eenmaal het ondernemersrisico. Wakker Dier is daarom van mening dat er vanaf 2030 een algeheel verbod op koloniekooien moet gelden. Dan is zeker dat kooien geen deel zullen uitmaken van het dierwaardige toekomstbeeld.

### *Toegang tot (overdekte) uitloop*

Voor alle soorten pluimvee stelt zowel de UU als EFSA dat toegang tot een overdekte uitloop en vrije uitloop van cruciaal belang is. De voordelen zijn duidelijk: er is meer ruimte, frisse lucht, zonlicht, daglicht, goed strooisel, de mogelijkheid om actief te zijn, en geeft individuele dieren keuzevrijheid. EFSA adviseert voor **vleeskuikens** en **vleeskuikenouderdieren** specifiek dat vanaf 14 dagen oud toegang tot een overdekte uitloop, met omgevingsverrijking zoals luzerne balen, beschikbaar moet zijn tijdens de daglicht-uren. Voor de vrije uitloop zou toegang vanaf 21 dagen mogelijk moeten zijn, en is het belangrijk dat een groot deel van de uitloop begroeid is, waaronder met bosjes en bomen, of een andere vorm van beschutting biedt.<sup>29</sup> Voor **(opfok)legghennen** zijn de voordelen ook talrijk, met daarbovenop dat het verenpikken verminderd en borstbeenbreuken voorkomt. EFSA stelt dat opfokleghennen vanaf week 6 ten minste 8 uur per dag toegang zouden moeten hebben tot een (overdekte) uitloop. Voor leghennen zou toegang geregeld moeten zijn vanaf 2 weken voor het begin van de leg.<sup>30</sup>

In de AMvB zijn geen regels opgesteld over een verplichting tot een (overdekte) uitloop, terwijl het van cruciaal belang is voor het welzijn van de kippen. In de NvT wordt gesteld dat er niet genoeg bekend is of de kippen daadwerkelijk behoefte hebben aan buiten zijn en dat er bepaalde risico's zijn verbonden aan een buitenuitloop. Dit is een vreemde stelling omdat zowel de UU als EFSA een hele lijst aan welzijnsvoordelen noemt bij toegang tot een (overdekte) uitloop, en er momenteel verschillende marktconcepten zijn waarbij een uitloop verplicht is. Dit toont aan dat het absoluut nodig en mogelijk is. Voor een dierwaardige veehouderij is naar buiten kunnen gaan een *absolute must*.

### **Thermisch comfort**

Thermisch comfort gaat over het op peil kunnen houden van de lichaamstemperatuur en het vermijden van koude- en hittestress. Dit is een belangrijke behoefte voor alle soorten pluimvee, maar voor enkele soorten is het extra urgent. Eendagskuikens hebben, bij uitkomst in de stal, een grotere behoefte aan warmte omdat ze hun eigen lichaamstemperatuur nog niet kunnen reguleren. Vleeskuikens zijn gevoeliger voor hittestress door de selectie op snelle groei en hoog metabolisme. En leghennen kunnen aan het einde van de leg meer koude stress ervaren als het verenkleed aangetast is. In een echt dierwaardig systeem zouden enkele van deze problemen, zoals een aangetast verenkleed en een (te) hoog metabolisme

<sup>29</sup> EFSA (2023). *Welfare of broilers on farm*. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>

<sup>30</sup> EFSA (2023). *Welfare of laying hens on farm*. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7789>

vanzelfsprekend niet voorkomen. Wakker Dier pleit dan ook in eerste instantie voor een aanpak bij de bron van het probleem, in plaats van symptoombestrijding.

De UU quick scan stelt dat het klimaat afgestemd zou moeten zijn op de behoefte van de kippen en noemt specifiek een temperatuurgradiënt zodat individuele dieren keuzevrijheid hebben. Bij uitkomen in de stal moet de temperatuur voldoende hoog zijn. EFSA gaat een stap verder en specificeert specifieke temperatuurs-grenzen.<sup>31</sup> Voor **eendagskuikens** zou de temperatuur tussen de 28 – 30 °C moeten liggen (met 60-70% luchtvochtigheid). Voor oudere **vleeskuikens** en **vleeskuikenouderdieren** ligt de voorkeurstemperatuur rond de 20 °C (18 – 24 °C). Dit is echter afhankelijk van meerdere interne factoren zoals ras, verenkleed, voeding, activiteitenlevel, en externe factoren zoals strooisel op de vloer, luchtvochtigheid, eventuele luchtverplaatsing, etc. Dit benadrukt het feit dat een temperatuurgradiënt erg belangrijk is voor individuele vleeskuikens om thermisch comfort te garanderen omdat het keuzemogelijkheden biedt. Voor **legghennen** en **legghennenouderdieren** specificeert EFSA dat omgevingstemperatuur tussen de 15 – 26 °C zou moeten liggen. Voor **opfoklegghennen** is het afhankelijk van de leeftijd, waarbij wordt aangeraden in 6 weken af te bouwen van 30 – 32 °C naar 20-24 °C.<sup>32</sup>

In de AMvB wordt thermisch comfort voor alle pluimveesoorten enkel geregeld met een zogenaamd klimaatadaptatieplan welke pas per 2027 in werking treedt. Dit is niet veel meer of veel duidelijker dan wat er momenteel al in de wet geregeld is onder art. 2.5 lid 4 van het Bhd wat stelt dat de temperatuur niet schadelijk mag zijn voor een dier. Om ervoor te zorgen dat het nieuwe voorstel om thermisch comfort te waarborgen wel degelijk effect heeft, is het belangrijk om in ieder geval de wetenschappelijk bekende temperatuurs-grenzen op te nemen. Daarnaast gelden ook aanvullende voorwaarden zoals een temperatuursgradiënt om individuele behoeftes te waarborgen, en mogelijke eisen aan de omgeving (thermische doorlaatbaarheid vloer, ventilatie, luchtverplaatsing, etc.).

## Licht en daglicht

Een andere belangrijke omgevingsfactor is licht. Kippen zijn erg gevoelig voor licht en hebben tijdens verschillende levensfasen verschillende behoeftes. De UU quick scan stelt dat een goed lichtschema en variatie in lichtintensiteit van cruciaal belang is voor goed welzijn en vermindering van stress. Ook spreekt het over de voordelen van daglicht en zonlicht. Het speelt een rol in goed kunnen exploreren, scharrelen en foerageren, en in het voorkomen van verenpikken.

Het belang van licht begint al tijdens de incubatieperiode. Momenteel worden kuikens uitgebreed in donkere kasten, terwijl dit helemaal niet in lijn is met het natuurlijke proces. Recent onderzoek<sup>33</sup> wijst dan ook naar de voordelen van een licht-donker ritme, al gedurende de incubatie. Nadat de kuikens zijn uitgekomen, zitten ze in het donker totdat de broedkast opengaat. Voor sommige kuikens is dit de eerste 48 uur. Na aankomst in de stal is het gedurende de eerste week gangbaar om voor jonge kuikens een cyclus van 23 uur licht met 1 uur donker aan te houden. De rationale hierachter is dat kuikens dan goed voer en water kunnen vinden. Meer recent onderzoek<sup>34</sup> bevraagt of dit de juiste weg is, en of het niet beter

<sup>31</sup> EFSA (2023). *Welfare of broilers on farm*. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>

<sup>32</sup> EFSA (2023). *Welfare of laying hens on farm*. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7789>

<sup>33</sup> Li et al. (2023). *Effect of photoperiod during incubation on embryonic temperature, hatch traits, and performance of 2 commercial broiler strains*. <https://doi.org/10.1016/j.psj.2023.102632>

<sup>34</sup> Linhoss et al (2025). *An updated review on the effect of lighting on broilers and the environment of commercial houses*. <https://doi.org/10.1080/00439339.2024.2446298>  
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00439339.2024.2446298>

is om een langere donker-periode te introduceren voor de ontwikkeling van een gezond circadiaans ritme. Een donker-periode van minimaal 4 uur is bijvoorbeeld noodzakelijk voor de aanmaak van melatonine, het belangrijkste hormoon in het faciliteren van het circadiaans ritme.

EFSA heeft hele specifieke richtlijnen opgesteld voor licht bij oudere kuikens en kippen. Voor **vleeskuikens** en **vleeskuikenouderdieren** adviseert EFSA<sup>35</sup> een variatie van licht in verschillende functionele gebieden zodat individuele kuikens een keuze kunnen maken naar behoefte. EFSA adviseert om ten minste een deel van de stal te verlichten met een intensiteit van 20 lux. Dit is vooral belangrijk voor actief gedrag zoals scharrelen en foerageren. Verder is het belangrijk om delen van de stal op 0.5 lux te houden voor rust- en comfortgedrag. Het lichtspectrum moet gebaseerd zijn op daglicht, inclusief UV licht. En nog beter is toegang tot natuurlijk licht. Verder is het belangrijk dat de flikker frequentie ten minste 95 Hz bedraagt omdat kippen lagere frequentie goed kunnen waarnemen. Ook is het dag-nacht ritme van cruciaal belang. Voor volwassen dieren wordt een lichtschema aangeraden van 16-17 uur licht met een ononderbroken donker periode van 7-8 uur. Ook wordt aangeraden om schemerperiodes te introduceren.

Voor **leghennen** en **opfokleghennen** adviseert EFSA<sup>36</sup> een minimale lichtintensiteit van 5 lux, oplopend tot 20 lux. Dit is van belang voor verschillende gedragsbehoeftes zoals actief gedrag bij een hogere lichtintensiteit, en rust- en comfortgedrag bij een lagere intensiteit. Verder geeft EFSA de aanbeveling dat kippen toegang moeten hebben tot natuurlijk licht/daglicht. Net als bij vleeskuikens wordt het aangeraden om functionele gebieden met een variatie aan lichtintensiteiten aan te bieden zodat kippen naar behoefte een keuze kunnen maken. Het licht moet bestaan uit een bijna natuurlijk lichtspectrum met UV, en de flikker frequentie moet minimaal 95 Hz zijn. Daarnaast is het, in lijn met huidige wetgeving, belangrijk om een licht-donker cyclus aan te houden van 16 uur en een ononderbroken donker periode van 8 uur, met een transitie van halfduister.

In de AMvB is enkel opgenomen dat voor jonge kuikens een donker en warm stukje in de stal zou moeten worden ingevoerd, voorzien vanaf 2040. Verder stelt de AMvB dat momenteel niets kan worden ingevoerd wat betreft een lichtschema en variatie in lichtintensiteit in verschillende functionele gebieden omdat dit mogelijk in strijd zou kunnen zijn met EU-wetgeving. Het is onduidelijk waar die potentiële strijd met EU-recht in zou moeten zitten, omdat er voor de meeste pluimvee groepen op EU-niveau niks is geregeld over de lichtsterkte (waaronder voor vleeskuikenouderdieren, leghennenouderdieren en legkippen) en het EFSA-advies voor vleeskuikens tenminste grotendeels aansluit bij de bepaling uit de Vleeskuikenrichtlijn.

Gezien het belang van goed licht voor pluimvee is het van cruciaal belang dat de AMvB hier stappen in zet. Dit betekent een licht-donker cyclus al gedurende de incubatie van broedeieren, en dat kuikens uitkomen in de stal. Verder moet ten minste het EFSA-advies voor vleeskuikens en vleeskuikenouderdieren met betrekking tot een licht-donker cyclus worden overgenomen, inclusief een schemer-periode. Ook is het van cruciaal belang dat er een variatie aan lichtintensiteiten en spectra wordt geboden in verschillende functionele gebieden zodat individuele kippen naar behoefte een keuze kunnen maken. Hierbij hoort ook een (overdekte) uitloop met toegang tot natuurlijk daglicht en zonlicht.

---

<sup>35</sup> EFSA (2023). *Welfare of broilers on farm*. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>

<sup>36</sup> EFSA (2023). *Welfare of laying hens on farm*. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7789>

## Frisse lucht

Zoals wordt toegelicht in de NvT is *respiratie* (het vrij en veilig kunnen ademen) niet aangewezen als gedragsbehoefte van pluimvee. De reden die hiervoor wordt gegeven is dat er nog onvoldoende wetenschappelijke onderbouwing is voor het stellen van drempelwaarden van bepaalde gasconcentraties, en blijven de huidige richtlijnen onveranderd. Dit is absurd. Vanzelfsprekend hebben kippen de behoefte om vrij en veilig te kunnen ademen. De relevante gasconcentraties zijn ammoniak ( $\text{NH}_3$ ) en kooldioxide ( $\text{CO}_2$ ). Ook speelt de hoeveelheid stof een belangrijke rol in het welzijn van kippen. Dat de NvT stelt dat er onvoldoende bekend is, klopt ook niet. EFSA heeft wederom duidelijke drempelwaardes vastgesteld.

EFSA<sup>37</sup> adviseert voor **vleeskuikens** een lagere grens van 15 ppm  $\text{NH}_3$  (in plaats van de huidige wettelijke grens van 20 ppm). De grens voor  $\text{CO}_2$  blijft onveranderd op 3000 ppm. EFSA stelt geen specifieke eisen voor **vleeskuikenouderdieren**, maar op basis van het voorzorgprincipe kan worden aangenomen dat minimaal vergelijkbare drempelwaardes gehanteerd moeten worden. Voor **leghennen** zijn momenteel wettelijk geen maximumwaardes vastgesteld. EFSA adviseert een maximum voor  $\text{NH}_3$  van 10 ppm en dat voor  $\text{CO}_2$  meer onderzoek nodig is. Voor stof is een limiet van 30 mg/m<sup>2</sup> vastgesteld. Voor een dierwaardige veehouderij is een gezond stalklimaat en frisse lucht van cruciaal belang. Zoals eerder genoemd, kan dit deels worden opgelost met toegang tot een (overdekte) uitloop, maar er moeten ook maximumwaardes voor  $\text{NH}_3$ ,  $\text{CO}_2$  en stofgehalte wettelijk worden vastgesteld om het welzijn van kippen te waarborgen. Deze waardes moeten in lijn zijn met de huidige stand van wetenschap. In het geval dat niet genoeg bekend is over een grenswaarde moet logischerwijs op basis van het voorzorgprincipe een grenswaarde van een vergelijkbare diergroep genomen worden.

## Geluid

Een andere belangrijke omgevingsfactor is geluid. Kippen zijn gevoelig voor sensorische stimulatie, en luide en chronisch aanwezige geluiden kunnen daar een belangrijke negatieve rol in spelen. Dit probleem is voor **eendagskuikens**, welke nu veelal in broedkasten uitkomen, groot. Doordat deze kasten op hele strikte temperatuurs- en luchtvochtigheid parameters gehouden moeten worden, moet er constant worden geventileerd. Dat geeft een enorm lawaai (tot wel 70 dB), waar kuikens al in het ei last van kunnen hebben. Ook kippen in de stal kunnen last hebben van plotseling lawaai of chronisch geluid. Dit veroorzaakt stress en angst. Momenteel is voor geen enkele soort pluimvee een specifieke wettelijke grenswaarde in decibel vastgelegd voor geluid in stalomgeving. Er geldt slechts – voor legkippen en vleeskuikens – de open norm dat ‘geluidniveau zo laag mogelijk gehouden moet worden’. Het is een gemiste kans dat er in de AMvB niets is opgenomen over grenzen aan geluid of lawaai terwijl dit van cruciaal belang is voor het welzijn van pluimvee.

## Exploreren, foerageren en scharrelen

Kippen spenderen een groot deel van hun tijd aan het exploreren van de omgeving. Dit drukt zich uit in de gedragingen zoals foerageren, scharrelen, stofbaden, zelfverzorging, pikken, manipuleren, etc. Hiervoor is het cruciaal dat de dieren genoeg ruimte hebben, en toegang tot voldoende en gevarieerd strooisel en andere vormen van eetbare en niet eetbare omgevingsverrijking. Deze toegang moet permanent en vanaf dag 1 aanwezig zijn. De NvT benoemt het belang, maar de AMvB schiet tekort in deze behoefte voldoende te waarborgen.

---

<sup>37</sup> EFSA (2023). *Welfare of broilers on farm*. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>

Er wordt bijvoorbeeld niet verplicht dat strooisel vanaf dag 1 beschikbaar zou moeten zijn, en er wordt niets gesteld over hoe dik de laag strooisel moet zijn. Ook “omgevingsverrijking” blijft vaag en ongedefinieerd. De NvT stelt dat een -eventueel nog op te stellen- Gids voor Goede Praktijken deze onduidelijkheid verder kan invullen. Echter, aangezien strooisel en omgevingsverrijking van cruciaal belang zijn voor het welzijn van de kippen, is het noodzakelijk om belangrijke randvoorwaarden of minimale eisen ook wettelijk vast te leggen. Dit zou bijvoorbeeld kunnen gaan over welke materialen er in ieder geval aanwezig zouden moeten zijn, en dat het variatie moet bieden om tegemoet te komen aan verschillende individuele behoeftes van kippen. Het is ook absurd dat enkele van deze maatregelen pas in 2030 van kracht worden.

## Fokkerij

### *Trager groeiend ras*

Een van de grootste welzijnsproblemen voor **vleeskuikens** is de groeisnelheid. De groeisnelheid van vleeskuikens is in de afgelopen decennia verviervoudigd, voornamelijk door genetische selectie. Welzijnsgevolgen voor vleeskuikens die rechtstreeks verband houden met de toename van de groeisnelheid en het hoge lichaamsgewicht zijn locomotorische en musculoskeletale aandoeningen en hart- en vaatziekten, die leiden tot een onvermogen om exploratie- of foeragegedrag te vertonen en mogelijk zelfs tot sterfte. In de UU quick scan wordt dan ook de duidelijke aanbeveling gedaan om in een dierwaardige veehouderij enkel gebruik te maken van trager groeiende rassen. EFSA specificeert dit nog verder als dat het groeilimiet op 50 gram per dag zou moeten zitten.<sup>38</sup> In de AMvB is enkel opgenomen dat, voorzien vanaf 2040, er geen vleeskuikens gehouden mogen worden “*die vanwege gefokte lichaamskenmerken niet in staat zijn zich op een natuurlijke manier voort te bewegen*”. Dit is een hele onduidelijke norm die voor veel discussie zal zorgen. De welzijnsgevolgen van snelle groei zijn eenduidig, en de AMvB zou (ten minste) een duidelijk limiet aan groei moeten stellen om het welzijn van vleeskuikens te waarborgen. Dit kan eventueel worden gecombineerd met andere (wetenschappelijke onderbouwde) welzijnsparameters om te waarborgen dat gebruik wordt gemaakt van fysiek gezonde rassen. Hierbij zijn dubbeldoelrassen mogelijk een goede oplossing.

Het snelgroeiende ras veroorzaakt ook problemen bij **vleeskuikenouderdieren**. Omdat deze dieren zich anders dood eten, worden ze veelal op een strikt dieet gezet, met chronische honger tot gevolg. Ook wordt de wateropname ernstig beperkt. Wederom is de wetenschap eenduidig over de oplossing: maak gebruik van trager groeiende rassen, dan komen deze problemen veel minder voor. De problemen met voer- en wateropname worden in de volgende paragraaf verder toegelicht.

### *Robuuste leghennen*

Ook voor **legghennen** zijn er aandoeningen die een verband hebben met genetische selectie op hoge eierproductie, vroege leg, en grote eieren. Deze elementen worden geassocieerd met een verhoogd aantal borstbeen- en andere soort botbreuken omdat hennen als gevolg van de hoge eierproductie calcium letterlijk uit de eigen botten trekt, met alle gevolgen van dien. EFSA<sup>39</sup> doet als aanbeveling om rassen te selecteren waar welzijnsparameters duidelijk bij zijn betrokken. Ook is nader onderzoek nodig naar de combinatie van grote eieren en vroege leg in relatie tot borstbeenbreuken. De AMvB heeft niets opgenomen over het gebruik van

<sup>38</sup> EFSA (2023). *Welfare of broilers on farm*. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>

<sup>39</sup> EFSA (2023). *Welfare of laying hens on farm*. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7789>

robuuste rassen. Het is noodzakelijk om ook voor deze diergroep eisen te stellen om een fysiek gezond ras te waarborgen. Hierbij zijn dubbeldoelrassen mogelijk een goede oplossing.

### Eten en drinken naar behoefte

Voor pluimvee zitten de grootste problemen met toegang tot voer en water naar behoefte bij **eendagskuikens** en **vleeskuikenouderdieren** van een snelgroeiend ras. De meeste **eendagskuikens** komen uit in dichte broedkasten waar geen voer en water voorhanden is. Pas bij aankomst in de stal, regelmatig meer dan 48 uur na uitkomst van het ei, krijgen kuikens toegang tot voedsel en water. Dit is een groot welzijnsprobleem. De UU quick scan en EFSA<sup>40</sup> beschrijven meerdere mogelijkheden om dit probleem op te lossen. Zo kunnen broedkasten worden aangepast dat er wel water en voedsel in de kast aanwezig is. Of kunnen kuikens direct uitkomen in de stal. Zoals hierna verder toegelicht, heeft uitkomen in de stal ook nog meerdere andere voordelen zoals aanwezigheid van licht, minder lawaai, en direct sociaal contact. Ook scheelt het een stressvol transport van piepjonge dieren. In de AMvB is niets geregeld wat betreft toegang tot voer en water voor eendagskuikens. Dit is voor een dierwaardige veehouderij uiteraard wel nodig.

Voor **vleeskuikenouderdieren** van het snelgroeiende ras zijn de problemen bekend. Omdat ze zich anders doodeten worden ze streng gelimiteerd in zowel voer als water. Echter, chronische honger en dorst horen niet bij een dierwaardige veehouderij. De UU quick scan en EFSA<sup>41</sup> adviseren om gebruik te maken van een trager groeiend ras, omdat dit een groot deel van de problemen oplost. In de NvT wordt de duidelijke link met het snelgroeiende ras niet benoemd. In de AMvB gaat het dus ook niet verder dan dat vleeskuikenouderdieren vanaf 2030 permanent toegang krijgen tot drinkwater (tijdens de lichtperiode). Er wordt niets expliciet geregeld voor de chronische honger waar de dieren momenteel onder lijden. In de NvT wordt enkel gesproken over ‘veelbelovend’ onderzoek dat kijkt naar andere manier van voerverstrekking, zoals het verdunnen van voer. EFSA stelt echter duidelijk dat een dergelijke vorm van kwalitatieve voerverstrekking alsnog resulteert in chronische honger.<sup>42</sup> De voorstellen in de huidige AMvB en NvT zijn dus absoluut niet toereikend om het welzijn en behoefte van vleeskuikenouderdieren te waarborgen. De enige oplossing is het overstappen naar een trager groeiend ras, en de dieren niet meer (zowel kwantitatief als kwalitatief) te beperken in voer en water.

### Uitkomen in de stal

De meeste eendagskuikens komen uit in donkere broedkasten zonder toegang tot licht, voer, en water. Dit veroorzaakt verschillende welzijnsproblemen, en bij kuikens die uitkomen in de stal zijn meerdere welzijnsverbeteringen geobserveerd. Kuikens zijn sterker, gezonder en groeien beter. Ook hebben ze beter ontwikkeld natuurlijk en sociaal gedrag. De UU quick scan adviseert dan ook om alle kuikens uit te laten komen in de stal. Hier wordt echter niets voor geregeld in de AMvB. Ook is het onderwerp volledig weggelaten in de NvT. Het gebruikmaken van broedkasten past om meerdere redenen niet in een dierwaardige veehouderij en uitkomen in de stal is daarvoor de beste oplossing. Uiteraard is onderdeel van een echte dierwaardige veehouderij dat kuikens toegang hebben tot moederzorg. Dit betekent dat eieren niet enkel *uitkomen* in de stal, maar dan zijn ze daar ook uitgebroed door een moeder-hen. Dit wordt verder toegelicht in het volgende stukje.

<sup>40</sup> EFSA (2023). *Welfare of broilers on farm*. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>

<sup>41</sup> Idib.

<sup>42</sup> Idib.

## Ontvangen moederzorg

Voor alle soorten kuikens heeft de UU quick scan het ontvangen van moederzorg als een belangrijke behoefte aangemerkt. Ook citeert de UU quick scan onderzoek waaruit blijkt dat kuikens die opgroeien bij een moederkloek zich beter ontwikkelen. In de AMvB is deze behoefte volledig ingevuld met zogenaamde *dark brooders*. Dit is een donker en warm stukje in de stal dat beschut moet aanvoelen. De reden die hiervoor wordt gegeven is dat de huidige systemen totaal niet zijn ingericht op het samen huisvesten van kuiken en moederkloek. Het is een aanpassing die vrijwel onmogelijk is binnen de huidige systemen. Echter, in een dierwaardige veehouderij krijgen alle dieren moederzorg. En als dat betekent dat stallen moeten worden aangepast dan is dat een noodzakelijke verandering.

## Ingrepen

Momenteel worden er nog enkele pijnlijke ingrepen uitgevoerd bij kippen. Specifiek gaat dit om het wegsnijden van het puntje van de snavel van legouderdieren, de moederdieren van trager groeiende vleeskuikens, (over)grootouderdieren, en eendagskuikens bestemd voor de export. Ook is het nog steeds toegestaan om de achterste teen van fokhanen te verwijderen. Deze vrijstelling is zelfs recentelijk nog verlengd tot 1 juli 2028. Het afsnijden van lichaamsdelen hoort niet thuis in een dierwaardige veehouderij. Veel kan worden opgelost met een ander soort ras, meer ruimte, beter stalklimaat en andere aanpassingen in de omgeving. De stal moet worden aangepast aan het dier, in plaats van andersom. In de NvT wordt toegelicht dat er in de AMvB niets is geregeld voor ingrepen bij pluimvee. De reden hiervoor is dat er reeds een Stuurgroep Ingrenen Pluimvee is die het 'goed' regelt. Dat het mogen verwijderen van de achterste teen bij fokhanen zo recent weer is verlengd met 3 jaar, stemt niet hoopvol dat deze Stuurgroep het voor elkaar gaat krijgen om ingrepen zo snel mogelijk uit te faseren. De AMvB moet een totaalverbod op ingrepen bevatten en geen ruimte laten voor het toelaten van vrijstellingen.

## 4 Juridische tekortkomingen

### 4.1 De concept-AMvB voldoet niet aan de eisen van artikel 2.3a Wet dieren

Artikel 2.3a Wet dieren is duidelijk: er moeten per AMvB regels worden gesteld die erop zijn gericht om uiterlijk in 2040 een dierwaardige veehouderij te bewerkstelligen voor alle dieren die bedrijfsmatig worden gehouden met het oog op de productie van dierlijke producten.

Van een dierwaardige veehouderij is volgens artikel 2.3a Wet dieren sprake als is voorzien in (i) respect voor de intrinsieke waarde en integriteit van het dier, waaronder in ieder geval wordt begrepen dat er geen routinematige ingrepen worden uitgevoerd, (ii) goede voeding, (iii) een goede omgeving, (iv) goede gezondheid en (v) natuurlijk gedrag, waarbij wordt voorzien in de gedragsbehoeften van de soort onder andere wat betreft sociaal gedrag, zelfverzorgend gedrag, foerageergedrag, territoriaal gedrag, maternaal gedrag en rustgedrag.

Het jaar 2040 is dus het eindpunt waarop de dierwaardige veehouderij die voldoet aan de bovenstaande punten voor alle productiedieren moet zijn bewerkstelligd. Alleen indien een langere overgangstermijn noodzakelijk is voor het terugverdienen van investeringen die noodzakelijk zijn om aan de regels te voldoen kan een langere, redelijke overgangstermijn worden vastgesteld.

Dat het de bedoeling is van artikel 2.3a Wet dieren dat een dierwaardige veehouderij in 2040 – eindelijk, na jarenlange beloftes en uitstel – is bereikt is dus evident. Daarover kan ook geen misverstand bestaan gezien de toelichting op het amendement die onder andere omvat<sup>43</sup>:

*“Bijgaand amendement beoogt die inhoudelijke voorwaarden waaraan onderliggende wetgeving moet voldoen voor te schrijven. (..) Door de datum van 2040 in de wet op te nemen, gaan de indieners ervan uit dat er voor veehouders duidelijkheid is gegeven per wanneer dierhouderijsystemen aan de nieuwe normen dienen te voldoen.”*

Ook in parlementaire discussies is stevast het uitgangspunt geweest dat 2040 het eindpunt is waarop de dierwaardige veehouderij is bewerkstelligd. Zo antwoordde minister Adema in reactie op vragen in de Eerste Kamer fractie: *“Mijn streven is gericht op een dierwaardige veehouderij in 2040. Ik ben mij er terdege van bewust dat dit een majeure stap is.”* en *“Het voorliggende wetsvoorstel geeft daarmee de wettelijke waarborg voor de transitie naar een dierwaardige veehouderij.”* (Kamerstukken I, 2023-2024, 35765, nr. F).

De inhoud van de concept AMvB schiet ernstig tekort en bereikt geen dierwaardige veehouderij in 2040. De AMvB is hierdoor in strijd met artikel 2.3a Wet dieren. Hieronder staan een aantal specifieke problemen in de structuur en opzet van de concept AMvB.

#### Rechtsonzekerheid

Het doel van de ingevoerde deadline van 2040 in combinatie met de deadline voor het voorhangen van een AMvB binnen één jaar na inwerkingtreding van artikel 2.3a Wet dieren is helder: aan veehouders moet duidelijkheid worden geboden over de regels waaraan zij

---

<sup>43</sup> Kamerstuk 35765, nr. 30

uiterlijk in 2040 moeten voldoen. Op deze manier is er een ruime transitietijd voor de meer ingrijpende maatregelen, ook voor eventuele verbouwingen en vergunningaanvragen.

De concept AMvB die nu voorligt ter consultatie creëert geen duidelijkheid over wanneer de nieuwe maatregelen in werking treden. Data worden opengelaten en de evaluaties over de definitieve inwerkingtreding worden pas twee jaar van tevoren gedaan (in 2028, 2033 of 2038). De NvT suggereert (pagina 4) daarbij zelfs dat evaluaties er nog toe kunnen leiden dat maatregelen worden aangepast. Het ligt voor de hand dat zolang de inwerkingtredingsdatum van een voorgenomen maatregel niet is vastgesteld en de wetgever suggereert dat maatregelen misschien helemaal niet doorgaan, de meeste veehouders zullen wachten met het nemen van maatregelen. In plaats van hen een duidelijke overgangstermijn te bieden van zo'n 14 jaar – waarbinnen er tijd is om maatregelen te nemen en voor zover nodig een vergunnings- en verbouwtraject af te ronden – wordt pas twee jaar van tevoren duidelijk of veehouderijen daadwerkelijk aan nieuwe wetgeving moeten gaan voldoen. Ook kan met deze concept AMvB het gebrek aan duidelijkheid over definitieve maatregelen die genomen moeten zijn in 2040, zelfs worden gebruikt als argument voor nader uitstel of zelfs afstel. In 2038 is de kans immers veel groter dat het verkrijgen van een vergunning en het verbouwen van een stal voor 2040 niet meer uitvoerbaar is, dan wanneer er in 2027 wordt begonnen met deze aanvragen. Dat laatste is ook wat artikel 2.3a Wet dieren vereist: nu duidelijkheid bieden zodat tijdig wordt begonnen met de transitie naar een dierwaardige veehouderij. De AMvB dient dus nu duidelijke inwerkingstredingsdata vast te leggen.

Daarnaast geeft artikel 2.3a Wet dieren aan dat er alleen sprake kan zijn van een langere overgangstermijn dan 2040 als het gaat over het terugverdienen van investeringen die noodzakelijk zijn om aan die regels te voldoen. In artikel 2.79 van de concept AMvB wordt de evaluatie echter grotendeels opgehangen aan “nieuwe inzichten in de gevolgen van emissies van stoffen of gassen” en “de gemiddelde duur van de vergunningverlening”. Artikel 2.3a Wet dieren biedt hier simpelweg geen grondslag voor. Uitstel na 2040 kan slechts zijn gebaseerd op een duidelijke onderbouwing over de aanvullende termijn die nodig is voor maatregelen in het kader van het terugverdienen van investeringen.

Ten slotte laat artikel 2.79 van de concept AMvB ook onzekerheid bestaan over de inwerkingtreding van de maatregelen in artikel III. Deze zouden per 1 januari 2030 in werking treden, maar lijken door de bewoording van artikel 2.79 lid 2 van AMvB wel te vallen onder de evaluatiebepaling. Het gaat daarbij immers om “nog niet in werking getreden voorschriften”. In 2028 zijn de maatregelen in artikel III nog niet in werking getreden en zouden deze dus onder de evaluatie kunnen vallen. Uit de NvT en de omstandigheid dat er al een inwerkingtreding-datum is opgenomen blijkt echter niet dat dit is beoogd. Dit zorgt voor rechtsonzekerheid.

## **Gedragsbehoeften**

Artikel 2.2 lid 12 jo. 2.3a Wet dieren vereisen – met het oog op het bereiken van een dierwaardige veehouderij – dat alle gedragsbehoeften van een diersoort worden vastgelegd, dat wordt ingevuld hoe de gedragsbehoeften eruitzien en dat dieren de mogelijkheid krijgen om in hun gedragsbehoeften te voorzien.

De inhoud van de concept AMvB komt echter in zijn geheel niet tegemoet aan wat artikel 2.3a Wet dieren vereist. Naleving van de AMvB levert vanuit wetenschappelijk oogpunt geen dierwaardige veehouderij op die tegemoetkomt aan de daadwerkelijke gedragsbehoeften van gehouden diersoorten. Paragraaf 3 van dit document licht per diersoort en per

gedragsbehoefte toe waarom er met de voorgenomen maatregelen geen dierwaardige veehouderij kan worden bereikt.

Dat in de concept AMvB<sup>44</sup> vervolgens is toegevoegd dat aan de aangewezen gedragsbehoeften wordt voldaan door naleving van de in het Bhd opgenomen regels (die dus niet volstaan), lijkt een juridische truc om dieren niet de bescherming te bieden die de Wet dieren vereist. Deze bepalingen zijn in strijd met de Wet dieren en kunnen door strijd met hoger recht niet verbindend zijn. Van invoering moet dus worden afgezien.

## Open normen

Artikel 2.3a Wet dieren is aangenomen ter vervanging van het eerder aangenomen, maar nooit in werking getreden (aangepaste) artikel 2.1 Wet dieren. De achtergrond om het aangenomen artikel niet in werking te laten treden ondanks dat dit was aangenomen door zowel de Tweede als de Eerste Kamer, zou zijn dat de inhoud van het artikel onvoldoende handhaafbaar was door de open norm die het bevatte.<sup>45</sup> Het doel van het aangepaste artikel 2.3a Wet dieren was volgens de indieners dan ook dat de *“algemene maatregelen van bestuur een eindbeeld bevatten van dierwaardigheid”*. Dit zou de rechtszekerheid vergroten.

In de concept AMvB wordt artikel 2.3a Wet dieren nu echter alsnog grotendeels ingevuld met *“open doelvoorschriften”*. Dit terwijl het opnemen van (tenminste) minimumnormen in veel gevallen al wetenschappelijk is aanbevolen (denk hierbij bijvoorbeeld aan het vaststellen van een maximale groei per dag voor vleeskuikens). Het handhaven van open doelvoorschriften (open normen) is moeilijker – en zal vaker achterwege blijven – dan wanneer duidelijkere minimumnormen worden opgenomen. De concept-AMvB voldoet dus ook op dit onderdeel niet aan artikel 2.3a Wet dieren.

## Gidsen voor goede praktijken

In aanvulling op de open doelvoorschriften wordt het vervolgens aan de sector gelaten om gidsen voor goede praktijken op te stellen die een nadere invulling geven van maatregelen op bedrijfsniveau. De concept AMvB geeft de sector de ruimte om zelf de gidsen voor goede praktijken op te stellen, waarbij er voor dierenwelzijnsorganisaties en dierenwelzijnsdeskundigen slechts een adviesrol is weggelegd. De AMvB bepaalt niet of er iets -en zo ja wat dan- er met de input van deze organisatie(s) en deskundige(n) moet worden gedaan. Hierdoor is er geen sprake van een onafhankelijke beoordeling van de maatregelen.

Er is bovendien geen enkele garantie dat de sector daadwerkelijk gidsen voor goede praktijken gaat opstellen. De mogelijkheid om deze gidsen vast te stellen bestaat immers al vele jaren in de Wet dieren. Desondanks zijn er voor productiedieren geen door de minister goedgekeurde gidsen voor goede praktijken opgesteld die zien op hun welzijn. Maar zelfs als er wel gidsen voor goede praktijken zouden worden opgesteld, zijn houders van dieren niet verplicht om te handelen overeenkomstig deze gidsen. De NVWA kan volgens de concept AMvB niet handhaven op de inhoud van de gidsen.

Het is aan de overheid zelf om heldere, handhaafbare normen te stellen die een dierwaardige veehouderij bewerkstelligen. In plaats daarvan wordt in deze concept AMvB volstaan met (zeer beperkte) open normen en wordt het lot van de dieren afhankelijk gemaakt van stappen die de sector bereid is vrijwillig te zetten.

<sup>44</sup> In de artikelen: 2.12a lid 2, 2.30a lid 2, 2.46c lid 2, 2.50a lid 2, 2.65ca lid 2, 2.69a lid 2, b2.76c lid 2

<sup>45</sup> Staatsrechtelijk gezien werden grote vraagtekens geplaatst bij deze gang van zaken, zo bevestigde ook de Raad van State in januari 2023: [blg-1072869.pdf](https://www.raadvanstate.nl/bilg/1072869.pdf), onder A.

## Ontbrekende belangenafweging

De doelstelling van artikel 2.3a Wet dieren is duidelijk; een dierwaardige veehouderij voor de dieren, waarbij houders van productiedieren nog een zeer ruime transitieperiode wordt geboden, zodat hun belangen ook ruimschoots worden behartigd. In de NvT wordt ook gesuggereerd dat het belang van dieren het “centrale belang” is van de AMvB (pagina 11).

Bij de uitwerking van de maatregelen blijkt vervolgens dat de belangen van dieren evident niet centraal staan en worden deze belangen consequent aan de kant geschoven of niet eens genoemd. Ter illustratie wijst Wakker Dier bijvoorbeeld op:

- Het blijven toestaan van biggencastratie, onder de redenering dat buitenlandse afnemers dit willen in verband met het risico op een “berengeur”. Al vele jaren is bekend dat het risico op berengeur verwaarloosbaar klein is, dat het vlees met berengeur eenvoudig na het slachten kan worden geïdentificeerd en dat deze geur het vlees bovendien niet ongeschikt maakt voor consumptie. Daartegenover staat dat het castreren van biggen een zeer verstrekkende ingreep is die een grote inbreuk maakt op de intrinsieke waarden van varkens. Desondanks wordt de intrinsieke waarde van varkens op basis van een flinterdunne redenering aan de kant geschoven;
- Het feit dat de bedrijfsimpact van het invoeren van de maatregel om kalveren permanent van water te voorzien volgens de NvT verwaarloosbaar is, maar desondanks pas in werking treedt in 2030. Dit geldt voor meer maatregelen waarvan de bedrijfsimpact volgens de NvT klein is.
- Het feit dat de verplichting om ruwvoer aan kalveren op vleeskalverbedrijven aan te bieden pas in werking treedt per 2030, zonder goede onderbouwing. Volgens de NvT wordt de bedrijfsimpact van deze maatregel op vleeskalverbedrijven groter geschat dan op melkveebedrijven. De NvT licht vervolgens niet toe waarom dit zo zou zijn en waarom dit opweegt tegen het dierenwelzijn.
- Het niet stellen van een einddatum voor het couperen van biggenstaarten, terwijl het evident is dat het om een zeer ingrijpende ingreep gaat voor biggen, routinematig couperen al geruime tijd is verboden en de sector zelf al in 2019 heeft gesteld dat in 2030 niet meer routinematig gecoupeerd zou moeten worden. De minister stelde in 2019: *“Ik wil dat het Europese verbod op routinematig couperen ook daadwerkelijk leidt tot minder couperen. Met de sector heb ik een einddatum vastgesteld in 2030. Door die duidelijkheid nu te bieden, zorg ik ervoor dat de varkenshouder hier al de komende jaren bij investeringen rekening mee kan houden en ervaring kan opdoen met het houden van varkens met intacte staarten door geleidelijk aan meer tomen met biggen te houden waar niet gecoupeerd wordt.”*<sup>46</sup>
- Het identificeren van gedragsbehoeften van kuikens, om vervolgens niet eens te overwegen om kuikens moederzorg te bieden (één van de gedragsbehoeftes) en wordt volstaan met het introduceren van een warmtelamp.

Hoe groot het belang voor dieren ook is – om bijvoorbeeld moederzorg te ontvangen en te geven, om voldoende gezonde voeding te krijgen en om in een fatsoenlijke leefomgeving te

---

<sup>46</sup> [Kamerstuk 28973, nr. 218 | Overheid.nl > Officiële bekendmakingen](#)

zijn – deze belangen worden consequent aan de kant geschoven op basis van economische belangen en praktische overwegingen. Een gedegen belangenafweging ontbreekt.

### Autoriteit dierwaardige veehouderij

Hoewel voor Wakker Dier het oprichten van een onafhankelijke autoriteit niet op principiële bezwaren stuit, ontbreekt een uitwerking van het idee en staan er in de concept AMvB geen stappen om een – daadwerkelijk onafhankelijke – autoriteit op te richten.

Opvallend is wel dat het in de NvT niet zozeer gaat om het feit dat de autoriteit de dierwaardigheid van voorstellen moet controleren en de doelstellingen uit artikel 2.3a Wet dieren moet monitoren, maar dat de focus lijkt te verschuiven naar de vraag *“of de randvoorwaardelijke aspecten in voldoende mate zijn gewaarborgd”*. Immers, alleen ten aanzien van dat onderwerp is opgenomen dat de bevindingen zwaarwegend worden betrokken bij de besluitvorming (pagina 15). Dit is niet in lijn met de toelichting op het amendement (Van Campen/De Groot ) waarin wordt gesteld dat het bij een op te richten autoriteit in de kern gaat om de volgende doelstelling: *“Indieners beogen dat met de oprichting van een autoriteit de voortgang naar een dierwaardige veehouderij op onafhankelijke wijze gemonitord kan worden, zoals ook bij de antibiotica-aanpak is gedaan.”*<sup>47</sup>

De focus van een eventuele onafhankelijke autoriteit dient dus te liggen op het monitoren van de voortgang van het bewerkstelligen van een dierwaardige veehouderij in 2040. Deze concept AMvB regelt dit niet.

### Diersoorten ontbreken

Artikel 2.3a Wet dieren verlangt een dierwaardige veehouderij voor alle productiedieren. De Wet dieren vereist dus een voorstel dat op alle productiedieren ziet.<sup>47</sup> Daaraan voldoet de concept AMvB niet, omdat er meerdere diergroepen in zijn geheel niet, of onvoldoende zijn meegenomen. Het gaat hierbij om:

- Voor de diergroepen die zijn meegenomen (kippen, varkens, melkvee, kalveren) zijn enkele subcategorieën volledig buitengesloten. Het gaat hierbij om andere om de (over)grootouderdieren, leghaantjes, en legouderdieren, en eendagskuikens in een broederij.
- In de NvT wordt genoemd dat er voor de diergroepen konijnen, kalkoenen, geiten, vleesvee en eenden in de volgende AMvB regels worden opgesteld om te voorzien in een dierwaardige veehouderij in 2040. Nergens wordt inzicht gegeven in wanneer deze invulling komt. Dit is problematisch, omdat het van belang is dat op korte termijn duidelijkheid wordt gegeven over wat veehouders uiterlijk in 2040 moeten hebben geregeld.
- En dan zijn er nog meerdere diergroepen die in zijn geheel niet zijn genoemd in de AMvB of in de NvT, waaronder schapen, paarden, kweekvissen, kweek-schelpdieren, en insecten.

Voor alle dieren die bedrijfsmatig worden gehouden met het oog op de productie van dierlijke producten, dient de veehouderij in 2040 dierwaardig te zijn. Dit is duidelijk vastgelegd in artikel 2.3a van de Wet Dieren. Dat dit voor een aantal diergroepen slechts kort

---

<sup>47</sup> Artikel 10.10 Wet dieren verlangt dat de voordracht voor de AMvB uiterlijk één jaar na inwerkingtreding van artikel 2.3a Wet dieren wordt gedaan. Artikel 10.10 Wet dieren maakt geen onderscheid tussen de verschillende productiedieren (ondanks overwegingen daarover in het amendement is de wettekst niet beperkt tot bepaalde diersoorten).

genoemd wordt, op de lange baan is geschoven, en dat meerdere diergroepen in zijn geheel worden genegeerd, vindt Wakker Dier zeer verontrustend. Er bestaat hierdoor geen enkel vertrouwen dat er in 2040 duidelijkheid is voor veehouders waaraan zij moeten voldoen, en dat er ook maar iets is geregeld voor deze diergroepen om te voorzien in een dierwaardig leven.

## 5 Conclusie

Het voorstel voor de AMvB dierwaardige veehouderij faalt op fundamenteel niveau om de wettelijke opdracht uit artikel 2.3a Wet dieren serieus te nemen. De maatregelen zijn onsamenhangend, onvoldoende concreet en stellen het systeem boven het dier—een benadering die haaks staat op het principe van dierwaardigheid. Waar het wetsartikel helder spreekt over intrinsieke waarde en integriteit van het dier, blijft het voorstel hangen in vrijblijvendheid en stilstand.

Wakker Dier roept daarom met klem op tot herziening van deze AMvB. De transitie naar een dierwaardige veehouderij moet geen rookgordijn zijn dat dierenleed aan het zicht onttrekt. Het is een morele noodzaak. Het is tijd om te breken met het verleden van symptoombestrijding en lapmiddelen, en te kiezen voor radicale systeemverandering waarin het welzijn van het dier niet langer ondergeschikt is aan economische (export)belangen. Een werkelijk dierwaardige veehouderij vraagt om lef, visie en dwingende wetgeving voor álle gehouden dieren—van kalf tot meerval, van broedkast tot slachthuis.

De minister heeft de kans én de wettelijke verplichting om met een AMvB te komen die doet wat nodig is: een realistische, maar onwrikbare route naar 2040, waarin dieren in Nederland eindelijk kunnen rekenen op een waardig bestaan. Half werk is niet langer acceptabel. Het is tijd om de stip op de horizon werkelijk zichtbaar, haalbaar, afdwingbaar en vooral **dierwaardig** te maken.